

БЪЛГАРИТЕ
THE BULGARIANS

Книгата „БЪЛГАРИТЕ“ е създадена по идея на ТАНГРА ТанНакРа ОБЩОБЪЛГАРСКА ФОНДАЦИЯ

и на ЦЕНТЪРА ЗА ИЗСЛЕДВАНИЯ НА БЪЛГАРИТЕ, по материали на:

доц. дин Петър Ангелов, ст. ас. Васко Арnaudов, проф. д-р Георги Бакалов, проф. Емил Боев, проф. Иван Венедиков,
Георги Владимиров, Йордан Вълчев, доц. д-р Райна Гаврилова, доц. д-р Румен Генов, проф. дин Иваничка Георгиева,
арх. д-р Светлана Гологачева, проф. дин Нели Чанева-Дечевска, проф. Димитрина Джонова, ст. н. с. д-р Божидар Димитров,
Димитър М. Димитров, ст. н. с. д-р Петър Добрев, арх. Слави Дончев, ст. н.с. д-р Рая Заимова, доц. д-р Милияна
Каймакамова, проф. д-р Тотю Коев, Петко Н. Колев, д-р Ивайло Костов, ст. н.с. Георг Краев, проф. дин Милчо Лалков,
Милен Люцканов, д-р Михаил Маргаритов, проф. дин Георги Марков, доц. дин Христо Матанов, д-р Катя Меламед,
доц. д-р Пламен Митев, д-р Петър Миятев, н. с. д-р Ружа Нейкова, гл. ас. д-р Александър Николов, гл. ас. д-р Георги
Николов, н.с. I ст. дин Бистра Николова, д-р Видка Николова, доц. дин Николай Овчаров, доц. дин Пламен Павлов,
проф. Снежка Панова, проф. д-р Андрей Пантев, Стоян Райчевски, проф. д-р Марко Семов, дин Гатя Симеонова,
н. с. Свилен Станимиров, д-р Цветелин Степанов, д-р Тачо Танев, гл. ас. д-р Цветана Тафраджийска,
ст. н. с. д-р Христо Темелски, проф. д-р Маргарита Тодорова, проф. Геза Фехер, ст. н. с. д-р Валерия Фол,
проф. д-р арх. Маргарита Харбова, доц. д-р Пламен С. Цветков, Борис Чолпанов

Общата редакция е дело на проф. дин Александър Фол

Консултанти: проф. д-р Георги Бакалов, ст. н. с. д-р Петър Добрев, проф. дин Георги Марков

Превод на английски език доц. д-р Майя Пенчева и д-р Тодор Шопов

Оформление и художествена редакция Виолета Войнова, предпечатна подготовка Емил Кожухаров и Иван Доганов,
коректори Снежана Бошнакова и Лиляна Карагъзова.

В книгата са използвани снимки на Владимир Алексиев, Константин Танчев, Росен Колев, със съдействието на НИМ,
Цветан Томчев и илюстрации на художниците Кънчо Кънев и Александър Лудколев.

This book was compiled on the initiative of TANGRA TanNakRa ALL BULGARIAN FOUNDATION and
the CENTRE FOR RESEARCHES ON THE BULGARIANS.

Contributors: Assoc. Prof. Dr. Sc. Peter Angelov; Vasko Arnaudov, Senior Research Associate; Prof. Dr. Georgi Bakalov;
Prof. Emil Boev; Prof. Dr. Sc. Neli Chaneva-Dechevska; Boris Cholpanov; Dr. Bozhidar Dimitrov, Senior Research Associate;
Dimitar M. Dimitrov; Prof. Dimitrina Djonova; Dr. Peter Dobrev, Senior Research Associate; Slavi Donchev; Prof. Geza Feher;
Dr. Valeriya Fol, Senior Research Associate; Assoc. Prof. Dr. Raina Gavrilova; Assoc. Prof. Dr. Rumen Genov;
Prof. Dr. Sc. Ivanichka Georgieva; Dr. Svetlana Gologacheva, architect; Prof. Dr. Margarita Harbova, architect; Assoc.
Prof. Dr. Miliyana Kaimakamova; Prof. Dr. Totyu Koev; Petko N. Kolev; Dr. Ivailo Kostov; Georg Kraev, Senior Research
Associate; Prof. Dr. Milcho Lalkov; Milen Liuzkanov; Assoc. Prof. Dr. Sc. Hristo Matanov; Dr. Michail Margaritov;
Prof. Dr. Sc. Georgi Markov; Dr. Katia Melamed; Assoc. Prof. Dr. Plamen Mitev; Dr. Peter Miyatev; Dr. Ruja Neikova, Research
Associate; Dr. Alexander Nikolov, lecturer; Dr. Georgi Nikolov, lecturer; Dr. Bistra Nikolova, Research Associate;
Dr. Vidka Nicolova; Assoc. Prof. Dr. Sc. Nicolai Ovcharov; Prof. Sneshka Panova; Prof. Dr. Andrei Pantev;
Assoc. Prof. Dr. Sc. Plamen Pavlov; Stoyan Raichevski, Prof. Dr. Sc. Marko Semov; Dr. Sc. Gatia Simeonova; Svilen Stanimirov,
Research Associate; Dr. Tzvetelin Stepanov, Research Associate; Dr. Tacho Tanev; Dr. Tzvetana Tafradziyska, lecturer;
Dr. Hristo Temelski, Senior Research Associate; Prof. Dr. Margarita Todorova; Assoc. Prof. Dr. Plamen S. Tzvetkov;
Georgi Vladimirov; Prof. Ivan Venedicov; Jordan Vulchev; Prof. Dr. Raia Zaimova, Senior Research Associate

Prof. Dr. Sc. Alexander Fol has done the general editing of the book

Consultations by Prof. Dr. Georgi Bakalov, Senior Research Associate Dr. Peter Dobrev and Prof. Dr. Sc. Georgi Markov.

Translated from English by Dr. Sc. Maya Pentcheva and Dr. Todor Shopov.

Designed and artistically edited by Violeta Voinova; prepress by Emil Kozhukharov and Ivan Doganov; proof-reading by
Snezhana Boshnakova and Liljana Karagjozova.

Photographs by Vladimir Aleksiev; Konstantin Tanchev; Rosen Kolev, with the kind cooperation of the National Museum of
History; Tsvetan Tomchev; illustrations by Kancho Kanev and Alexander Ludkolev.

© ТАНГРА ТанНакРа ОБЩОБЪЛГАРСКА ФОНДАЦИЯ, 2000

ISBN 954-9717-14-3

Всички права запазени. Не е разрешено публикуването на части от книгата под каквато и да е форма – електронна,
механична, фотокопирна, презапис или по друг начин – без изричното писмено разрешение на издателите.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical,
photocopying, recording or otherwise, without prior written permission from the publisher.

БЪЛГАРИТЕ THE BULGARIANS

София, 2000

Тази книга е посветена на БЪЛГАРИТЕ.

Тя разказва за превратностите
в хилядолетната ни история, за нашите предци

от долините на Памир
и Кавказ, от бреговете
на Волга, Кама и Дунав,
от Черноморските степи до Апенините...

Тя е за полза на онези, които и днес се
чувстват БЪЛГАРИ, на всички, които
по волята на съдбата напуснаха родния дом
и се разпръснаха по света,
да знаят своя род.

This book is dedicated to the
BULGARIANS.

It tells about our eventful thousand-year old
history, about our forefathers from the valleys of
Pamir and Caucasus, from the banks of the Volga,
Kama and Danube, from the Black Sea steppes to
the Apennines...

It is for the benefit of all those who feel them-
selves BULGARIAN today, all those whom destiny,
made leave their homeland and disperse
around the world;
let them all know their kin.

НАЧАЛОТО

Българите са единственият народ в Евро-Азия, който продължава да се самоназовава с името си, което Клио знае от самата му поява, и запазва енергията си да бъде създател на История и днес. Другите, повече от 40 народа и сборни войски, развихрили след II в. бурята на Великото преселение на народите по границите и в пределите на гаснещата Римска империя, са само сенки в една дълга летопис.

Българите са регистрирани върху картата на Средна Азия още през I хилядолетие пр. Хр. Мястото на Българите е там, където индийски писмени извори споменават народа **Болхи/Болхики**, управляван от легендарния владетел Кардама, арабските – земята **Балхара** и държавата **Бургар**, согдийските – **Блгар**, а таджикските – **Палгар/Фалгар**. Това място е подсказано в латинския Анонимен Хронограф от IV в., където името на Българите замества онова на цивилизованите Бактри на изток от Персия и на запад от Туркестан с център днешният **Балх**, старата **Бактра**, в Северен Афганистан.

Канът – победител, канът – държавоосновател. Уникалната емблема на българската държавност в Европа е изсечена в скалата над светилището при дн. село Мадара, Шуменско, недалеч от столицата Плиска. *Паметник на ЮНЕСКО.*

Khan-Victor, Khan-Founder of the Empire. The unique emblem of the Bulgarian statehood in Europe is carved in the rock above the shrine near the present village of Madara, Shumen Region, not far from the ancient capital of Pliska.

UNESCO monument.

THE BEGINNING

Bulgarians are the only people in Eurasia, who still call themselves with the name that Clio knows from the moment of its appearance, and preserve their energy to create History even today. The others, more than 40 peoples and mixed armies, who after the 2nd c. unleashed the storm of the Great Migration of Peoples along the boundaries and within the fading Roman Empire, are only shadows in the annals.

Bulgarians are registered on the map of Central Asia as early as the 1st millennium BC. The land of origin of Bulgarians is where Indian written sources mention the people of **Bolhi/Bolhiki**, ruled by the legendary Kardama, where Arab sources mention the land **Balhara** and the State of **Burgar**, where Sogdian sources mention **Blgar**, and Tadzik sources – **Palgar/Falgar**. This place is suggested in the Latin Anonymous Chronograph from the 4th c., where the name of the Bulgarians replaces that of the civilized Baktri, east of Persia and west of Turkestan, its center being today's **Balh**, old **Baktra**, in northern Afghanistan.

This location is specified in two remarkable documents. One of them is contained in the oldest Armenian Geography "Ashharatzuitz". According to it, Bulgarians were among the 15 civilized peoples, who "inhabited once the lands between Turkestan and the Aryans, at the foots of the mountain Imai." The second text is written by the hand of the Antioch Patriarch Michael of Syria. Saying that

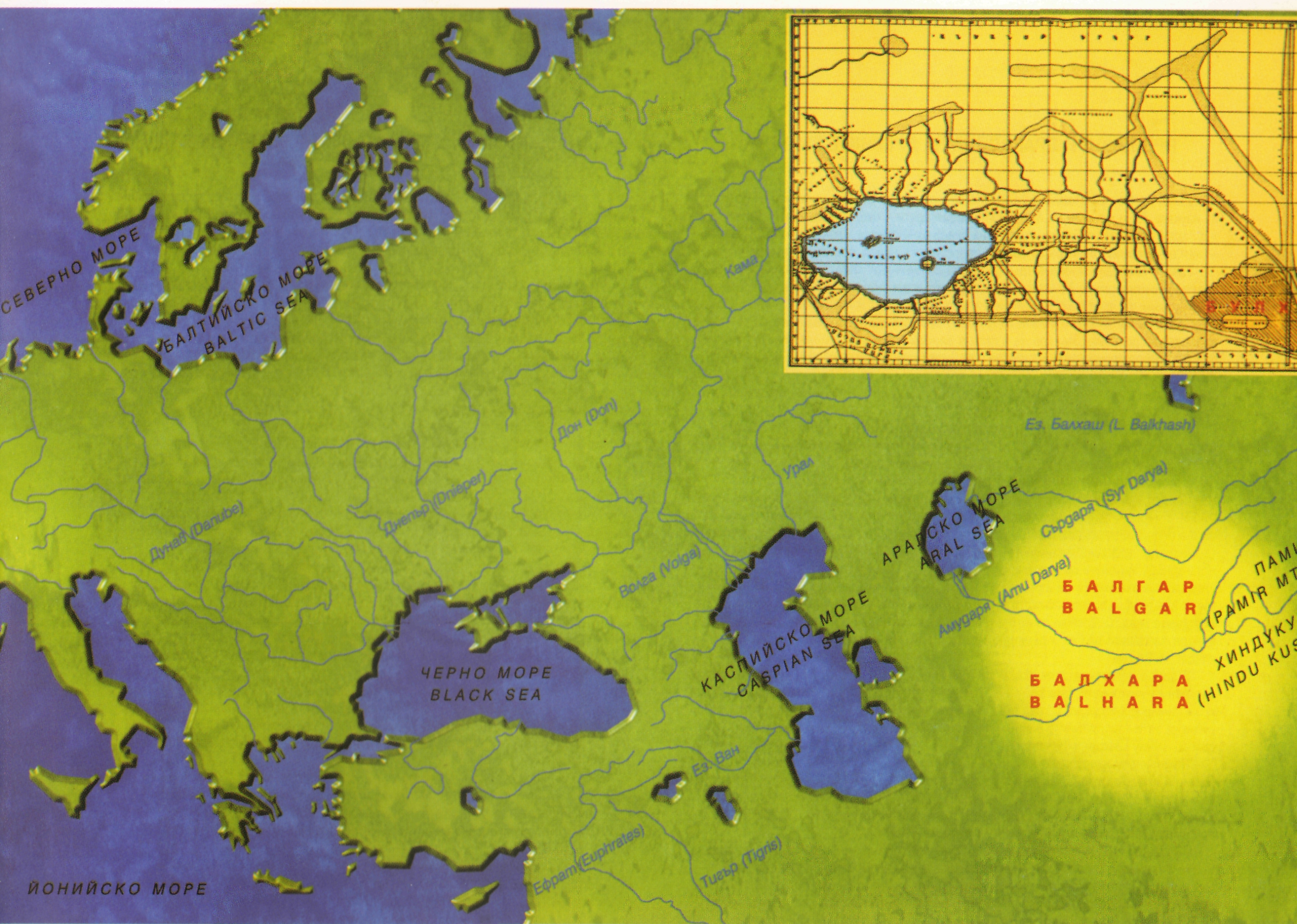
Воинът – победител, изобразен върху златна кана от древнобългарското владетелско съкровище, открито при гр. Наги Сент Миклош – Трансилвания, днешна Румъния.
Художествено-исторически музей, Виена.

The warrior-victor portrayed on a gold jar from the Ancient Bulgarian treasure, found near the town of Nagy St. Miklosh, Transilvania, present Romania.
Kunsthistorisches Museum, Wien.

Най-рано засвидетелствана локализация на древните Българи. В горния десен ъгъл – карта на Средна Азия по най-старата арменска география „Ашхарацуйц“ с местоположението на народа **булх** (реконструкция на акад. С. Еремян по *География* на Птолемей от II в. сл. Хр.).

The earliest recorded localization of the ancient Bulgarians. In the upper right-hand corner, the map of Middle Asia after the oldest Armenian geography “Ashkharatsuits” with the position of the people of Bulh (reconstruction of Acad. S. Eremjan after *Geography* by Cl. Ptolemy, 2nd c. AD).

Тази локализация е уточнена в два забележителни текста. Единият от тях се съдържа в най-старата арменска география „Ашхарацуйц“. Според него, един от 15-те цивилизовани народа, които „обитавали някога пространството между Туркестан и Ариите в под-

some Bulgarians were converted to Christianity early in the time of Byzantine Emperor Mauritius (582–602), he also describes their earliest march from Asia to Europe. “Three brothers, writes the Patriarch, “came out of Central Scythia (Central Asia). They had with them 30 000

Владетелски печат на кан Тервел (700–721 г.), който е изобразен с характерните индоирански черти на древните Българи.

The ruler's seal of Khan Tervel (700–721). He is portrayed with the characteristic Indo-Iranian anthropological features of the ancient Bulgarians.

ножието на планината Имай“, били Българите. Другият текст принадлежи на перото на антиохийския патриарх Михаил Сирийски, който, като съобщава, че някои Българи се били покръстили още по времето на византийския император Маврикий (582–602 г.), описва техния най-ранен преход от Азия към Европа. „Трима братя – пише патриархът – излезли от Вътрешна Скития (Средна Азия – б.а.), водели със себе си тридесет хиляди Скити (синоним на конни бойци – б. изд.) и за 60 дни преминали разстоянието от клисурите на Имеон до реката Танаис (Дон – б. а.), която се влива в езерото Меотида (Азовско море – б.а.)... Тези хора били наречени от Ромеите Българи.“

Имай/Имеон са масивите на Памир-Хиндукуш. Там, и по-точно в южните подножия на Зеравшанския хребет на Памир, се локализира първата държавна общност на Българите, към чиято динас-

Scythians (a synonym of mounted warriors). In 60 days they passed the distance from the gorges of Imeon to the river Tanais (Don), which flows into the Meotis Lake (the Azov Sea)... These people were called Bulgarians by the Romans.”

Imai/Imeon is the name of Pamir-Hindukush. There, and more specifically in the southern foots of the Zeravshan ridge of Pamir, was the first State formation of the Bulgarians. The “three brothers” belonged to the ruling dynasty. Their anonymity in the story is only a symbol of a powerful

---

Останки от дворецовия комплекс в гр. Болгар, столица на Волжка България, която съществува вероятно от VII в., но със сигурност до XV в., едно от най-изразителните доказателства за българското строително изкуство.

Remnants from the palace in Bolgar, the capital of Volga Bulgaria which has existed probably since the 7th c. and surely till 15th c. It is one of the most expressive proofs of Bulgarian building craftsmanship.

тия принадлежат и „тримата братя“. Тяхната анонимност в разказа е само символ за мощен владетелски род, в който „от баща на синове“ се предава дарбата да се гради държавна организация. Ако споменатите трима братя ще се окажат реални фигури в българската история през VII век и нейни творци, делото им с право може да бъде **емблема на началото**.

Защото още тогава от изток на запад се движат не номади-степни варвари, които унищожават всичко по пътя си, нито пък скитници, търсещи прехрана. Движи се тежковъоръжената конница на една **държава, която се редислоцира**. Точно този тип облечени в метал бойци на коне, които следват избрания вожд, за да изпълнят нова задача, са родоначалниците на средновековното рицарство. Едни от онези, които са му завещали въоръжение, организация и тактика. Българите обаче не рушат, а градят.

Лично свободен, всеки член на обществото определя сам професията си, независимо от расовата или религиозната си принадлежност. Тази търпимост, съчетана с любознанието на откривателя, позволява на това общество да възприеме идеи на будизма и на зороастризма, които далеч по-късно ще участват в дуалистичния синтез на богомилската ерес.

Европеиди от памирско-ферганския антропологически тип, Българите, както показват археологическите данни, приемат всеки, който остава верен на централизираната им политическа уредба. Тя именно усвоява нови пространства за една общност от металурзи и златари, строители, оръжейни майстори и скотовъдци, земеделци, които познават високодобивни сортове от зърнени култури, получени след столетна селекционна работа, лекари-хирурзи, умеещи да извършват трепанация на черепа.

family of rulers, in which the gift of building States was handed down from father to son. If the same brothers turn out to be real personalities of Bulgarian history during the 7th c. and its creators, their deeds can rightfully be the **emblem of the beginning**.

Those who migrated from east to west were neither nomadic Barbarians of the steppes, who devastated the land they set foot on, nor vagrants looking for survival. Marching was a heavily armed cavalry of a **State, which was redislocated**. These mounted warriors, clad in metal, following the chosen leader in the achievement of a new goal, were the forefathers of mediaeval knighthood. They left to the knights armament, tactics and organization. Bulgarians, however, were not destroyers, they were builders.

Personally free, each member of society chose his profession, independent of race or religion. Such tolerance, combined with the curiosity of the discoverer, enabled this society to adopt the ideas of Buddhism and Zoroastrianism, which were to take part in the dualistic synthesis of the Bogomil heresy.

Europoids of the Pamir-Fergan anthropological type, Bulgarians, as archaeological data show, accepted everyone faithful to their centralized political order. This political order conquered new territories for a community of metal-workers and goldsmiths, builders, armourers, and animal breeders, of farmers, who knew of high-yield crops, produced after so many years of selection, of medical men and surgeons, capable of performing trepanation of the skull.

Construction and building created the astounding scenery of this State migration. It can be traveled along even today, map in

Строителството създава поразителния пейзаж на тази държавна миграция. Тя може и днес да бъде извървяна с карта в ръка, защото при всяко свое заселване Българите са оставяли следите на своя висок урбанизъм – крепости и каменни градове с улична мрежа, водопроводи и канализация, бани и отопление с хипокауст.

Кой се движи – воини и цивилизатори. Как се движи – като съгражда. Тези два отговора съдържат и един трети, който гласи, че физико-географският терен се превръща в културно-исторически ареал от хора, **които съзнават Времето на собственото си битие.**

hand. On each act of settlement Bulgarians left the marks of their urbanistic achievements – fortresses and stone towns with networks of streets, sewerage and water-conduit, baths and heating with hypocaust.

Who migrated? Warriors and civilizers. How did they migrate? By building. These two answers contain a third one - the physical and geographic terrain turns into a cultural and historical area of people, **who are aware of the Time of their own existence.**

Волжка България. Така нареченият от археолозите Източен мавзолей от XIV в.

Volga Bulgaria. The so called by archaeologists Eastern Mausoleum, 14th century.

ВРЕМЕТО

THE TIME

Съзнаването на времето на собственото битие е определение на огромната цивилизационна разлика между Българите и номадските вълни от конници, които достигат, атакуват и преминават границите на Римската и на Византийската империя. Изчислено от самите тях, **Времето на Българите** е измерено в годишен слънчев календар, който се вписва в дванадесетгодишен цикъл. Слънчевата година е структурирана чрез т.нар. златно календарно число, според което броят на дните е 364, разположени в четири сезона от по три месеца с 52 седмици. Всеки първи месец от сезона е с 31, останалите два – с по 30 дни. Нулевият или първият ден от годината естествено се е схващал като нейно начало и както изглежда, е съответствал на деня на зимното слънцестоене, който днес се отнася към 21/22 декември. С въвеждането на „златното календарно число“ всяка дата се пада винаги на един и същи ден от седмицата, празниците – също.

Този съвършен образец на слънчево годишно-циклово летоброене съвсем основателно предизвика през 70-те години на XX в. екипите на ЮНЕСКО, които го използваха като един от моделите си за всеобщ световен календар. Проектът все още не е видял бял свят и сигурно трудно ще бъде възприет, може би защото неговите създатели, застъпници и противници не знаят или забравят поуката от хилядолетната му предистория. Тази поука се състои в древните, но високо

Аwareness of the time of one's own existence determines the drastic difference of civilization levels between Bulgarians and nomadic waves of horsemen, who reached, attacked and conquered the boundaries of the Roman Empire and Byzantium. Calculated by them, **the Time of the Bulgarians** is measured by a solar calendar of the year, which makes up a 12-year cycle. The solar year is structured by the so-called “golden calendar figure”, by which the number of the days is 364, making four seasons of three months each (with 52 weeks). The first month of each season has 31 days and the other two are of 30 days. The zero or first day of the year is conceived of as its beginning. Most probably it corresponded to the winter solstice, which falls now on December 21/22. With the introduction of the “golden calendar figure” each date falls on exactly the same day of the week, holidays too.

This perfect paragon of solar cyclic calendar challenged the teams of UNESCO in the 70s of the 20th c. to use it as one model for a universal world calendar. The project has not been introduced yet and will be difficult to adopt, probably because its creators, adherents and opponents do not know or have forgotten the lesson of its history of thousands of years. This lesson lies in the old but highly active cultural interaction with universally valid results, towards which humanity is still moving.

The Bulgarian calendar was created in the Pamir interactive zone before the 3rd c. BC, more precisely – between 2500 and

Вечен календар на Българите. Неговата хилядолетна традиция се е съхранила в изображение над вратата на църквата в Килифаревския манастир, Великотърновско, като равнораменен кръст със Слънцето и Юпитер, за да внуши древната връзка със слънчевата година.

The eternal calendar of the Bulgarians. Its thousand-year-old tradition is preserved in the image above the church gate in the Kilifarevo Monastery, Veliko Turnovo Region in the form of an equal-arms cross with the Sun and Jupiter to suggest the ancient link with the Sun Year.

Пръстен печат на
цар Калоян (1197–1207 г.)
с древнобългарски
хералдически знак.
*Национален исторически
музей, София.*

King Kaloyan's ring-seal
(1187–1207) with an ancient
Bulgarian heraldic sign.
*National Museum of History,
Sofia.*

активни културни взаимодействия с универсално валидни резултати, към които съвременното човечество все още пътува.

Българският календар е създаден в Памирската интерактивна контактна зона преди III в. пр. Хр., по-точно – между 2500-та и 300-та г. пр. Хр. Това се потвърждава от астрономическите наблюдения и изчисления, по силата на които началото на всяка нова година, ситуирано в зодията Сомор (Мишка) по позицията на зимното слънцестоене, както и по разположението на звездите и слънцето, е могло да бъде виждано и следователно пресмятано през тези близо 2200 години.

Древната датировка на българския годишно-слънчев зодиакален календар е засвидетелствана и по китайски източници. По времето на първата династия Хан (206 г. пр. – 25 г. сл. Хр.), календарният животински цикъл е бил възприет в им-

300 BC. This is confirmed by astronomical observations and calculations, according to which the beginning of each new year, situated in the Somor (Mouse) zodiac by the position of the winter solstice, and by the position of the stars and the sun, could be seen and, therefore, calculated during these almost 2200 years.

The old dating of the Bulgarian solar calendar is found also in Chinese sources. In the time of the first Han dynasty

---

Още едно поразително свидетелство за съхранената българска календарно-религиозна традиция – върху чешма от Свети врач (дн. гр. Сандански), изградена през 1854 г., на която е изобразена годината на барса, т. е. на великия кан и цар Борис I (852–889 г.).

Another striking proof of the preservation of the ancient Bulgarian calendar-religious tradition can be seen on a water fountain in St. Vrach, present town of Sandanski, built in 1854. The year of the barse, the year of the great Khan and King Boris I (852–889), is depicted.

перията чрез пришълци, които нарушили западната ѝ граница, с други думи – от Памирско-Хиндукушкия регион.

Когато жреци-астролози **мислят времето**, те създават у своя народ възгледа, че историческата протяжност се изживява, а не се просто случва като непредвидима стихия. Историческата протяжност, мислена за Българите и от тях, не се разполага в Линеино време. Тя се извършва в Циклическото, в същото, което е било изчислявано в Шумер и в Елам, във всички най-развити общества на Предна Азия, напълно сближени с древнобългарското и заради сходствата на някои имена на съзвездия.

Циклическото време е най-старата математически регламентирана представа за летоброене. Тя обикновено се обяснява с първоначално разгадания годишен кръговрат, но съдържа и едно изключително качество. Ако историята се мисли като сакрална зодиакална завършеност, то нейното изживяване се превръща в **постоянно завръщане**. Древната астрологическа мъдрост не връща обаче никого към една и съща неизменна отправна точка. Тя учи хората, които съзерцават света и го създават, **да се завръщат към себе си** при всякакви и променящи се условия, към обогатяващите се традиции на народа и към неговата крепнеща през вековете ценностна система.

Всяко време поражда и образува своето собствено **Пространство** – то е сцената на историческото поведение.

(206 BC – 25 AD), the calendar animal cycle was adopted through strangers, who invaded the western border, i.e. coming from the region of Pamir-Hindukush.

When astrologer-priests **think the time**, they create in their own people the idea that historical continuity is lived, it does not simply happen, like some unforeseeable torrent. Historical continuity, thought of Bulgarians and by them, cannot be situated in Linear time. It is performed in Cyclic time, the time calculated also in Sumer and Elam, in the most civilized societies of the Near East, akin to Bulgarian cyclic time also because of similarities in the names of constellations.

Cyclic time is the oldest mathematical notion of measuring time. It is usually explained as a deciphered annual circle, but also contains an exceptional feature. If history is conceived of as a sacred zodiacal completeness, then living through it becomes an **everlasting return**. Ancient astrological wisdom, however, never brings one back to exactly the same unchanged initial point. It teaches people, who observe the world and create the world, **to come back to their own selves** in any situation, to come back to their solid system of values.

Each particular time engenders and structures its own **Space** – this is the scene of historical behaviour.

ПРОСТРАНСТВОТО

THE SPACE

Тръгвайки от „страната на хилядата градове“, както е наричана областта в подножието на планината Имеон, Българите започват участието си в преразпределението на Евро-Азия. Неговото начало се отнася към първите векове на хилядолетието след рождението

Starting from “the country of thousand towns”, as the region in the foots of Imeon was called, Bulgarians took their share in the redivision of Eurasia. The beginning is in the first centuries after the birth of Jesus Christ, and its duration covers the whole transition from Antiquity to

Овлабяването на културно-историческото пространство – българските огнища на цивилизация.

The mastering of the cultural-historic space – the Bulgarian fireplaces of civilization.

Българският златен девети век, кодиран във форми, образи и багри. Част от старобългарското владетелско съкровище, открито при гр. Наги Сент Миклош (днешна Румъния).

Художествено-исторически музей – Виена.

The golden 9th century of Bulgaria encoded in forms, images, colours and gold – a part of the Ancient Bulgarian rulers' treasure found near the town of Nagy St. Miklosh, Transilvania, present Romania.

Kunsthistorisches Museum, Wien.

Империята на кан Ирник от рода Дуло през IV–V в.
(по Д. Д. Съслов,,Пътя на България“, София, 1936).

The Empire of Khan Irnik from the Dulo dynasty in 4th – 5th c.
(after D. Susulov, *The Road of Bulgaria*, Sofia, 1936).

Сребърно блюдо – византийски дипломатически дар на кан Кубрат от съкровището в погребението му, открито край с. Малая Перешчепина, днешна Украйна. Вероятно най-богатата погребална находка в Европа от ранното средновековие.

Ермитаж, Санкт Петербург.

A silver dish – a Byzantine diplomatic present for Khan Kubrat from the treasure of his burial found near the village of Malaya Pereshchepina, Ukraine. Probably one of the richest burial finding in Europe in the Early Middle Ages.

Hermitage, Sankt Petersburg.

Старата Велика България на кан Кубрат от рода Дуло (632–665 г.).

The Old Great Bulgaria of Khan Kubrat (632–665).

на Иисус Христос, а продължителността му обхваща целия преход от античност към средновековие. Вулканът между Персия на Ариите и Памиро-Хиндукушката интерактивна зона избухва в раздвижването, нахлуването и преселването на десетки народи. Техните имена просветват краткотрайно в писмените извори и изчезват като искри в мрака – многолюдните и прославени в битки Сармати и Алани, Авари и Хазари, както и най-безмилостните измежду всички, Хуните, водени от Атила, „божия бич“. Разбит през 451 г. на Каталунските полета (Шампан, Франция) от родения в Дуросторум (днешния град Силистра, България) Флавий Аеций, Атила се превръща в кървав код на Великото преселение на народите.

Този взрив се тълкува като следствие от натиска на настъпващите номади, които идват от изток от Китай и през него, или слизат от планинските масиви, за да образуват временни етно-демографски общности. За Българите обаче такава причинност нито е пълна, нито е вярна, защото те не се движат на запад хаотично, подгонени от преследвачи, и не търсят изолирани райони, за да се заселят на всяка цена.

В различие от другите пътници и спътници в тази миграция, Българите не се озовават в степта, за да осигурят храна на стадата си, както би трябвало да се очаква при стандартната схема на Великото преселение, а най-напред се настаняват в Централен Кавказ. Те избират неговите плодородни долини с тамошните стари градове, които съхраняват, построяват нови и продължават да поддържат основните отрасли на икономиката си в обмен с подходящи партньори в древна културна среда.

the Middle Ages. The volcano between Persia of the Aryans and the Pamir-Hindukush interactive zone erupted in the stir, invasion and migration of dozens of peoples. Their names flicker for a second in written sources and disappear as sparkles in the dark – the numerous and famous in battle Sarmatians and Alans, Avars and Hazars, and the most merciless of all, the Huns, lead by Attila, “God’s curse”. Defeated in 451 on the Catalaun fields (Champagne, France) by Flavius Aetius (born in Durostorum, today’s Silistra in Bulgaria), Attila became a bloody symbol of the Great Migration of Peoples.

This eruption is interpreted as a consequence of the pressure of the nomads, coming from the east, from China or through China, or coming down from the mountain ranges, to form temporary ethnic and demographic communities. For the Bulgarians, however, such a motive is neither complete nor correct. They did not move to the west chaotically, driven by their enemies, they did not seek isolated areas to settle in at all costs.

As different from other travelers and co-travelers in this migration, Bulgarians did not move to the steppe to supply their herds with food, as one might expect by the standard scheme of the Migration. Bulgarians

---

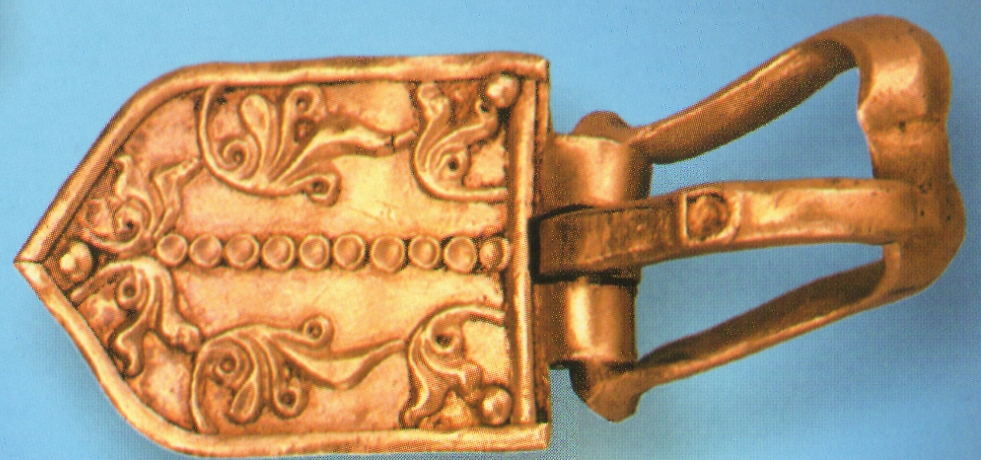
Знаци на международно призната владетелска институция – царски инсигнии от съкровището в погребението на кан Кубрат, които документират неговото прозрение за благородно единство между тангризъм и християнство.

Ермитаж, Санкт Петербург.

Signs from the internationally acknowledged rulers’ institution – king’s insignia from the treasure of Khan Kubrat’s burial, which document his insight of the noble unity between Tangrism and Christianity.

Hermitage, Sankt Petersburg.

Там е **Стара Велика България**, както я наричат писмените извори. Следи от името ѝ и от етно-културното ѝ наследство днес се наблюдават в кавказката **Балкария**, в която топонимията още пази спомена за **Балх**, столицата на памир-

settled first of all in the Central Caucasus. They chose its fertile valleys and old towns, which they preserved, and built new ones. They kept their basic economic activities in the interchange with suitable partners in an old cultural environment.

Волжка България (до XV в.) с една от своите столица гр. Болгар – днес територия на археологически проучвания, на запазени традиции и на културно-историческо наследство.

Volga Bulgaria till 15th c. and one of its capitals, the town of Bolgar. Today, it is the site of archaeological investigations, of preserved traditions and cultural-historical heritage.

Детайл от укрепителната система на Болгар.

A detail of the fortification system of Bolgar.

ско-хиндукушката Балхара/Балгара, и за съседната ѝ крепост **Анзой/Анзи**.

Кубратова **Велика България** се създава в Приазовието и по Северното Причерноморие с Таманския полуостров. Това е държавата на кан Кубрат, която ще се разклони в две други, едната – на север, другата – на юг. По поречието на река Волга ще възникне **Волжка България**, която ще просъществува няколко столетия до XV в., а от двете страни на Долния Дунав и на юг до Стара планина ще се премести и учреди най-жизнеспособната – **Дунавска България**.

Постоянното завръщане в Циклическо време е историческо поведение, което възпроизвежда своята собствена идентификация в каквито и условия да попаднат неговите носители. Движението на

There is **Old Great Bulgaria**, as it is called in written historical sources. Traces of its name and its ethnic and cultural heritage can be found in **Balkaria** in the Caucasus. The toponyms there still keep the memory of **Balh**, the capital of the Pamir-Hindukush Balhara/Balgara, and of the neighbouring fortress of **Anzoi/Anzi**.

Kubrat's **Great Bulgaria** was founded along the Azov Sea, the Northern Black Sea and the Taman Peninsula. This is the State of Khan Kubrat, which will give birth to two other States – one in the north, the other in the south. **Volga Bulgaria** will appear along the valley of the Volga and will exist until the 15th c. On both sides of the Danube and down to the Balkans in the south will be founded the sturdiest State, that of **Danubian Bulgaria**.

Възпроизвеждане на цивилизация.
Първата българска империя на Дунав при
кан Аспарух от рода Дуло (680–700 г.) и
кан Тервел от рода Дуло (700–721 г.).

The first Bulgarian Empire on the Danube under the
rule of Khan Asparuh (680–700) and Khan Tervel
(700–721). Statehood regenerates its civilization in the
place where it is dislocated.

Българите е изпълнено с достойнството на възпроизвеждането на цивилизация, т.е. на определена и дълбоко осъзната стройна уредба от норми за историческо поведение, осъществявано на равнището на най-високите материални и духовни постижения на дадената епоха.

Такава мисия не се изпълнява само с тежковъоръжената конница, която винаги и навсякъде може лесно да организира йерархията на държавния и на стопан-

The everlasting return in Cyclic time is a historical behaviour, which reproduces its own identification, no matter in what situation its bearers may find themselves. The mobility of Bulgarians is made up of the dignity of reproduction of civilization, i.e. a definite and deeply rationalized strict system of norms of historical behaviour, realized on the level of the highest material and spiritual achievements of the time.

Such a mission cannot be achieved simply

Сребърният орел от съкровищните дарове в погребението на кан Аспарух при с. Вознесенка на брега на Днепър. Музей на гр. Запорожие, Украйна.

The silver eagle from the treasure presents in Khan Asparuh's burial near the village of Voznesenka. Museum of the town of Zaporozhie, Ukraine.

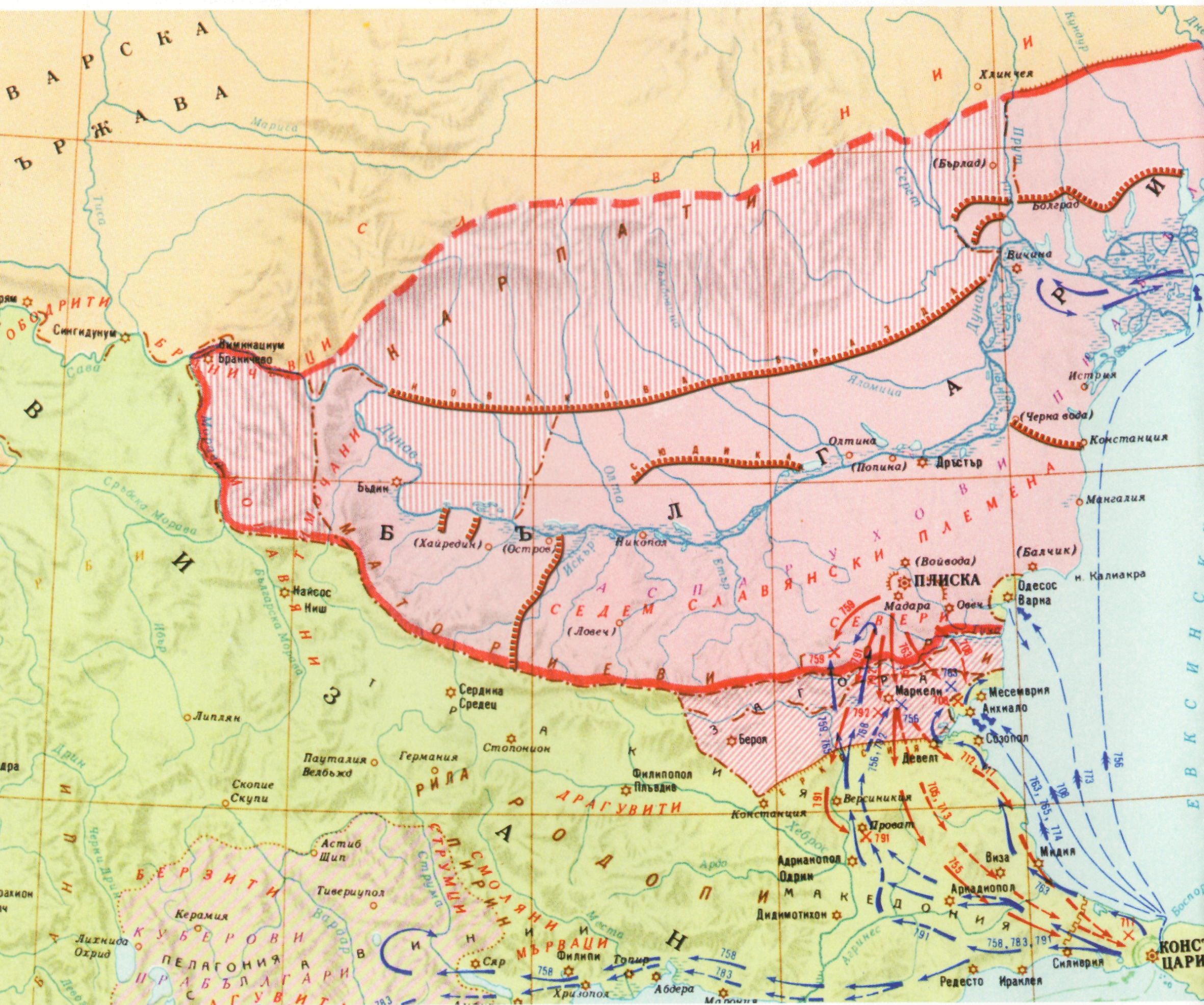

Землените отбранителни съоръжения, т. нар. Аспарухови валове, в района на Долни Дунав и на делтата му, с обща дължина над 1000 км – очертана територия на държава, която приобщава с лоялност и справедливост Славяните и късноантичното население. *Български военен атлас, С., 1979*

The earth defenses called Asparuh's dykes, in the region of Lower Danube and the Delta. Their total length is over 1000 kilometers. A defied territory of a state, which unifies the Slavs and the Late Antiquity population with loyalty and justice.

Bulgarian Military Atlas, Sofia, 1979.

ския живот. Наистина, Българите овладяват пространствата на историята си с войнска чест, която, както метафорично я характеризират тогавашните автори, е „обогрета от кръвта на неприятеля“. С решителна и изключително боеспособна армия, Българите устояват на всички изпитания. Възпроизвеждането на цивилизация обаче не е слава на непрекъснато сражаващи се меченосци. Завоюваното пространство трябва да се усвои с **добродетели**, които сътворяват дела тогава, когато конниците слезат от конете. Тези добродетели са **лоялност, толерантност и справедливост**. Справедливостта на Българите е почти легенда в писмените извори, но лоялността и толерантността се долавят и при археологически разкопки. Те доказват верската търпимост на този народ, който, запазвайки изповядването на своя монотеистичен тангризъм, не преследва християни, будисти, зороастрийци и юдеи. Българите допринасят и за консолидацията на други народи в организирани общности, най-перспективната от които е българо-славянската в Дунавска България.

Усвояването на пространството е обединение на всички за изпълнение на една цел – превръщането му в място, на което Историята застава героите си да действат в учестения ритъм на непрекъснато създаващото се бъдеще. Механизмът на този процес е скрит в **държавността** като начин на мислене–поведение и се проявява във функционирането на **Държавата**.

by a heavy cavalry, which is able to organize the hierarchy of administrative and economic life always and everywhere. It is true that Bulgarians conquered historical space with military valour, which, as authors of that time characterized it, “is marred by the blood of the enemy.” With a brave and highly efficient army Bulgarians stood up against all trials. Reproduction of civilization, however, is not in the glory of the ever-fighting swordsmen. Conquered space must be mastered with virtues, which are transformed into deeds when horsemen get off their horses. Such virtues are **loyalty, tolerance and justice**. The justice of Bulgarians is legendary, according to written sources, while loyalty and tolerance can be detected even in archaeological excavations. They prove the religious tolerance of this people who, preserving its monotheistic Tangrism, does not persecute Christians, Buddhists, Zoroastrians, and Judeans. Bulgarians also contributed to the consolidation of other peoples into organized communities, most promising of which was the Bulgarian-Slavic one in Danubian Bulgaria.

Mastering of space means the unification of all for the realization of a common goal. It must become a place, in which History makes its heroes act, following the quick rhythm of the everlasting creation of the future. The mechanism of this process is contained in **statesmanship**, as a manner of thinking and acting. It becomes explicit in the functioning of the **State**.

Римският театър в Пловдив, древния
град Филипополис.

The Roman Theatre in Plovdiv, the ancient town
of Philipopolis.

Именникът на българските канове, открит в средата на XIX в. в сборник от руски ръкописи, е летописен паметник на владетелските родове и на техните царстващи мъже. Последният, който е споменат в списъка, е назован **Умор**, засвидетелстван на трона през 765 г. или 85 години след възцаряването на **Аспарух**. Тъй като документът отделя Аспарух от първооснователя **Авитохол** с 515 години, Умор, по всичко изглежда, е поставил началото на своето канство 600 години след него. Това ще рече, че „Именникът“ датира военнополитическата поява на основоположника на държавата в **165 г.**

Тази е годината, към която трябва да се отнесе създаването на българската държавност в Европа, по-точно в нейния Кавказко-Черноморски басейн, където Кубратова Велика България е била вече водена от династическия род Дуло. Освен **Дуло**, в „Именника“ са регистрирани и родовете **Вокил** и **Угаин**. Смяната на владетелския род не се извършва с дворцов преврат, а с избор. Тази начална конституционно-монархическа практика се осъществява от вид сенат, т.е. от събранието на боилите, главите на аристократическите семейства.

Преславен си остава обаче първият засвидетелстван в „Именника“ род Дуло, към който принадлежи и Авитохол. Комбинирани писмени и езикови данни, включително и паралели с древноперсийския език, доказват, че името на този, който води летописа на българските ка-

The Name-List of Bulgarian Khans, discovered in the middle of the 19th c. in a collection of Russian manuscripts, is a chronicle of the ruling families and their royal representatives. The last name in the Name-List is **Umor**, who was on the throne in 765, or 85 years after Asparuh's enthronement. Since the document separates **Asparuh** from the founding father **Avitohol** by a period of 515 years, Umor most probably set the beginning of his reign 600 years after him. This means that "The Name-List of Bulgarian Khans" dates the military and political appearance of the founder of the state back to the year **165**.

This is the year with which we must connect the beginning of the Bulgarian state in Europe, more precisely in the Caucasian and Black Sea basin, where Kubrat's Great Bulgaria was already ruled by the dynasty **Dulo**. In addition to the Dulo family, the Name-List also registers the dynasties of **Vokil** and **Ugain**. The change of the ruling dynasty took place not by means of a coup but through election. This primeval constitutional and monarchic procedure was performed by a kind of Senate, i.e. the assembly of the boys, heads of aristocratic families.

But the glory remains with the first dynasty Dulo, registered in the Name-List. To it also belonged Avitohol. Written and linguistic data, including also parallels with old Persian language, prove that the name at the top of the Name-List of Bulgarian Khans means "the son of a deer/roe." In a Lithuanian Mediaeval text, which, with ex-

Нормализираният текст на „Именник на българските канове“* от 165 до 765 г.:

АВИТОХОЛ живя 300 години. А рождът му бе Дуло. Годината му ДИЛОМ ТВИРЕМ.

ИРНИК живя 150 години. Рождът му бе Дуло. Годината му ДИЛОМ ТВИРЕМ.

ГОСТУН – този бе наместник. Рождът му Ерми. Годината му ДОХС ТВИРЕМ.

КОУРТ гържа 60 години. Рождът му Дуло. Годината му ШЕГОР ВЕЧЕМ.

БЕЗМЕР – 3 години. Рождът му Дуло. Годината му ШЕГОР ВЕЧЕМ.

Тези 5 князе царуваха 515 години от другата страна на Дунава с остригани глави. А след това дойде ИСПЕРИХ от тази страна на Дунава, както е и досега.

ИСПЕРИХ – 61 години. Рождът му Дуло. Годината му ВЕРЕНИ АЛЕМ.

ТЕРВЕЛ – 21 години. Рождът му Дуло. Годината му ТЕКУ ЧИТЕМ.

ТВИРЕМ – 28 години. Рождът му Дуло. Годината му ДВАН ШЕХТЕМ.

СЕВАР – 15 години. Рождът му Дуло. Годината му ТОХ АЛТОМ.

КОРМИСОШ – 17 години. А рождът му бе Вокил. Годината му ШЕГОР ТВИРЕМ. Този княз измени рода Дулов, сиреч ВИХТУН.

ВИНЕХ – 7 години. Рождът му Вокил. Годината му ИМЕН-ШЕГОР АЛЕМ.

ТЕЛЕЦ – три години. Рождът му Угаин. А годината му СОМОР АЛЕМ.

УМОР – 40 дни. Рождът му Вокил. Годината му ДИЛОМ ТУТОМ.

Here is the complete text of “The Name-List of Bulgarian Khans”* in modern Bulgarian:

AVITOHOL lived 300 years. His family was Dulo. His year was DILOM TVIREM.

IRNIK lived 150 years. His family was Dulo. His year was DILOM TVIREM.

GOSTUN. He was a proxy. His family was Ermi. His year was DOKS TVIREM.

KOURT held power for 60 years. His family was Dulo. His year was SHEGOR VECHEM.

BESMER, 3 years. His family was Dulo. His year was SHEGOR VECHEM.

These princes ruled for 515 years on the other side of the Danube with shaved heads. Then came ISPERIH on this side of the Danube, as it is now.

ISPERIH, 61 years. His family was Dulo. His year was VERENI ALEM.

TERVEL, 21 years. His family was Dulo. His year was TEKU CHITEM.

TVIREM, 28 years. His family was Dulo. His year was DVAN SHEHTEM.

SEVAR, 15 years. His family was Dulo. His year was TOH ALTOM.

KORMISOSH, 17 years. His family was VOKIL. His year was SHEGOR TVIREM. This prince changed the family Dulo, that is VIHTUN.

VINEH, 7 years. His family was Vokil. His year was IMEN-SHEGOR ALEM.

TELETZ, 3 years. His family was Ugain. And his year was SOMOR ALTEM.

UMOR, 40 days. His family was Vokil. His year was DILOM TUTOM.

* Годишите на възшествие в „Именника“ са записани с имената на животните от зодиакалния кръг на древнoбългарския календар

* The years of enthronement were recorded in the Name-List of Bulgarian Khans using the names of the animals from the zodiacal circle of the ancient Bulgarian calendar.

нове, означава „сина на елена/сърната“. В един литовски средновековен текст, който с примери разказва легендата за първия цар, за детето-юнак, подхвърлено, за да умре, но щастливо спасявано, изрично се казва, че „...князът мизийски (по римското Мизия за Северна България – б. изд.) или български бил откърмен от сърна, след като бил захвърлен в горския пущинак да загине...“

Еленът/сърната са зооморфни кодове на небесното слънце, символи на ураническият бог. Такова означаване на българската държавност при самото ѝ зараждане напълно се подкрепя от слънчевия годишно-циклов календар и внушава идеята за вярвания божествен характер на канската институция. Нейната проекция в реалната историческа действителност го потвърждава, заради мощта ѝ.

Наследникът на Авитохоловата държава **Ирник**, съгласно „Именника“ или **Еран** в друга транскрипция, е добре познат на арменските писмени източници за епохата, защото Българите от Централен Кавказ неколkokратно прониквали в Армения и се заселвали там. „Огромна съюз от народи“, надвиснал заплашително над Персийската империя около средата на V в., когато тя била управлявана от Сасанидската династия.

„Те бяха многоброен народ, по-многочислен от пясъка в морето...“ – написва през X в. хазарският каган Йосиф за Българите на **кан Кубрат**. Още от IV в. насам родът Дуло организира държавата си между реките Дон и Кубан, през 80-те години на VI в. тя влиза в състава на Западнотюркския хаганат, но когато в началото на VII в. той неизбежно се разпада, тя наново укрепва. Тогава, около 632 г., на канския престол се възкачва Кубрат, наречен в „Именника“ **Курт**, чи-

amples, tells the legend of the first king, of the child-hero, abandoned to die, but happily rescued, we can read that “...the Prince of Moesia (*the Roman name for Northern Bulgaria*) or Bulgaria was brought up by a roe, after being abandoned in the woods to perish...”

The deer/roe is a zoomorphic code of the heavenly Sun, symbols of the uranic god. Such a description of the Bulgarian State, in its very beginning, is fully supported by the solar cyclic calendar. It explicates the idea of the divine nature of the Khan's institution. Its projection onto actual historical reality is a confirmation of this, because of its might.

The successor of Avitohol's State **Ирник**, according to the Name-List, or **Еран** in a different transcription, is well known in Armenian written sources of the time for Bulgarians of the Central Caucasus penetrated Armenia several times and settled there. “An enormous alliance of peoples” threatened the Persian Empire around the 5th c., when it was ruled by the Sassanian dynasty.

“They were numerous, many more than the sands in the sea...,” wrote in the 10th c. the Hazar Kagan Joseph about the Bulgarians of **Khan Kubrat**. As early as the 4th c. the family Dulo organized their State between the rivers Don and Kuban. In the 80s of the 6th c. it was included into the Western Turkic Haganat, but when in the beginning of the 7th c. it began to disintegrate, the State gained strength once again. Then, about 632, Kubrat, called Kurt in the Name-List, whose name must be read as ‘sun’ or ‘beautiful’ in an ancient Iranian interpretation occupied the throne of the Khan.

Born cir. 585–587 in the family Dulo, which, according to Chinese sources must

Година	БЪЛГАРИТЕ	ЕВРОПА	АЗИЯ
165	Начало на най-древния засега летопис на държавността в Евро-Азия – „Именник на българските канове“	Римската империя. Император Марк Аврелий (161–180)	Династия Хан в Кимай (25–221) Империя на Партите в Персия Цар Вологез IV (148–190)
681	Основана първата българска империя на Дунав от кан Аспарух. Вероятно основаване на Волжка България в края на VII в.	Франкска Меровингска династия (511–751) Византийски император Константин IV (668–685)	Династия Тан в Кимай (618–906) Омайядска династия на Арабите (680–750)
864	Покръстване на Българите от кан Борис I	Викингът Рюрик основава Новгород (862) Византийски император Теофил (829–867) Саксонска династия в Англия (827–1016) Каролингска династия във Франция (843–987)	Първи японски династии (710–1160) Арабско нашествие в Средиземноморието

Year	BULGARIANS	EUROPE	ASIA
165	The most ancient for now record of statehood – „The Name-List of Bulgarian Khans“	Rome – Emperor Marcus Aurelius (161–180)	The Han Dynasty in China (25–221) Parthian Empire in Persia King Viologaesius IV (148–190)
681	Foundation of the First Bulgarian Empire on the Danube by Khan Asparuh. Probable foundation of the Volga Bulgaria at the end of 7 th c.	Meroving's Dynasty of the Franks (511–751) Byzantine Emperor Constantinus IV (668–685)	The Tan Dynasty in China (618–906) The Omayyad Dynasty of the Arabs (680–750)
864	Christianization of the Bulgarians by Khan Boris I	Ruric the Viking founded Novgorod in 862 Byzantine Emperor Theophilus (829–867) The Saxon Dynasty in England (827–1016) The Carolingian Dynasty in France (843–987)	The first Japanese Dynasties (710–1160) Arab invasion in the Mediterranean region

ето име, по една древноиранска интерпретация, би трябвало да означава „слънце“ или „красив“.

Роден около 585–587 г. в рода Дуло, който според китайски извори се превежда като род на „бойните коне“, на „конниците“, Кубрат носи както божествената слънчева сияйност на династията си, така и нейната политическа дарба. Неговата **Велика България** се простира на изток до р. Кубан, а на запад достига река Днепър, на север – река Донецк, а на юг – дъгата на Азовско и на Черно море. Столицата на държавата на Кубрат била величествената Фанагория на Таманския полуостров в Черно море, откъдето подхванал успешни дипломатически преговори с Византия. През 635 г. той сключва договор с император Ираклий (610–641 г.), който скрепява съюза

be read as the family of “battle horses”, or of “horsemen”, Kubrat is the incarnation of divine solar brightness of his dynasty and their political talent. His **Great Bulgaria** stretched to the Kuban river in the east and the Dnepr in the west. To the north it reached the Donetz and to the south touched on the Azov and the Black Sea coast. The capital of Kubrat's State was the magnificent Fanagoria in the Taman Peninsula on the Black Sea. From there he began his successful diplomatic negotiations with Byzantium. In 635 Kubrat signed an agreement with Emperor Heraclius (610–641), who strengthened his union with the Khan with lavish presents and a Byzantine aristocratic title.

Kubrat, already a patrician of Constantinople and Khan of the Bulgarians, died in 665. His sons, who

Останки от църква от дворцовия комплекс в Плиска
– столица на империята от 681 до 893 г.

Remnants of a church from the king's complex in
Pliska, the capital of the Empire from 681 to 893.

си с кана с богати дарове и с византийска аристократическа титла.

Когато през 665 г. Кубрат – константинополският патриций, канът на Българите – умира, синовете му, които сега като че ли излизат от притчата за „тримата братя“, за да започнат държавно-творческата си дейност, получават завещанието „да владеят навсякъде и да не робуват на друг народ“. Тази свещена формула в стила на епохата, спазена от приемниците, е другият изказ на едно оправдано заключение, което се споделя от съвременните изследователи: Кубрат поставя началото на трайното и активно държавно-политическо присъствие на Българите в историята на ранносредновековна Европа.

Такова присъствие познава обаче и Русия. Едва през XV в. тя включва в пределите си **Волжка България**. Възникнала през VII век, Волжка България приема исляма през X в. по времето на **Блатавар**, сина на **Алмуш Шилки**.

Арабските пътешественици и географи описват Българите по Волга, които говорят език, еднакъв с Дунавските, като несравними производители на всякакъв вид земеделски култури. „Житницата на Русия“, както била определяна тази страна, владеела и търговията със скъпи кожи, а монетосеченето на нейните владетели от X до XV в. – последните екземпляри носят датата 1427/1428 г. – й отреждат ролята на средищен център в обмена на стоки, идеи и хора от изток към запад и от север на юг. Петър I Велики е имал пълно основание да заповяда през 1722 г. грижливо да се пазят българските старини по Волга – доказват го разкопките на столицата Булгар при дн. село Болгаро-Успенское, където монументални сгради с ислямска архитектура възкресяват прочутото майсторство на българските строители.

сега сега да представляват параболата на „трите братя“, започнали своята творческа дейност като държавници. На своята смъртна постел Кубрат завещава на синовете си „да управляват навсякъде и да не робуват на никого“. Тази свещена формула в духа на епохата, изпълнена от наследниците, е още едно изразяване на истинна истина, споделяна от съвременни ученици – Кубрат поставя началото на трайно и активно политическо и държавно присъствие на Българите в историята на Европа в ранното Средновековие.

Русия също преживявала такова присъствие. Тя включвала **Волжка България** в своите граници едва през XV в. Създадена през VII в., Волжка България приела исляма през X в. по времето на **Блатавар**, син на **Алмуш Шилки**.

Арабски изследователи и географи описват Българите по Волга, които говорят български език, еднакъв с Дунавските, като несравними производители на всякакъв вид земеделски култури. „Зерното на Русия“, както било определяно това държавно-политическо присъствие, било и търговията със скъпи животински кожи. Монетосеченето на владетелите от X до XV в. – последните екземпляри датирани 1427/1428 г. – им отреждат ролята на средищен център в обмена на стоки, идеи и хора от изток към запад и от север на юг. Петър I Велики е имал пълно основание да заповяда през 1722 г. грижливо да се пазят българските старини по Волга – доказват го разкопките на столицата Булгар при дн. село Болгаро-Успенское, където монументални сгради с ислямска архитектура възкресяват прочутото майсторство на българските строители.

Археологията все още дължи много на Волжките Българи. След Булгар, известните градове Сувар, Ашли, Челмат, Сабакула (или Саб и Кула), Тухчин, Арнас, Ибул/Ибол, и Булар са очакващи да бъдат изследвани. Името на техните жители е споменавано за последен път през 1431 г. в руския *Voznesensk* ръкопис. Името

Археологията е все още в дълг към миналото на волжките Българи. Освен Булгар, очакват да бъдат проучени градовете Сувар, Ашли, Челмат, Сабакула (или Саба и Кула), Тухчин, Арнас, Исбул/Исбол, Бюлар. Името на техните жители се споменава за последен път през 1431 г. в руския Възнесенски летопис, а това на техните наследници по същите земи, на Чувашите, се появява за пръв път едва през 1542 г.

Волжка България е сломена, Дунавска съществува и днес. Гибелта на много техни войни, на жени и деца в битките срещу татаро-монголите, арабите и османците беше високата цена, платена от Българите, за да може Европа да изживее относително спокойно своето средновековие и да разцъфти, а Българите да загубят темпо. Днес е времето и този български цивилизационен принос да бъде зачетен.

В опозицията на „изчезването—устояването“ се въплъщават различни прояви на усвояването на пространството чрез механизма на държавността, когато тя не е изолирана и поддържа взаимоотношенията с историческите си партньори. Българските държави са пример за осъзната собствена идентичност спрямо Другия и Другите. Централизираната власт не е управление на хора, тя е отговорност за идентичността им.

Ако това е така, в такъв случай държавата е **овластен Избор**.

of their successors in the same lands, the Chuvash people, appears for the first time in 1542.

Volga Bulgaria tumbled down but Danubian Bulgaria is still alive.

The death of many Bulgarian warriors, of women and children, in the battles against the Tartars and Mongols, against the Arab and the Ottoman armies, was the high price paid up by the Bulgarians, so that Europe could live in the Middle Ages in relative peace and prosperity. In the same time Bulgarians lagged behind. It is the right time today to assess Bulgarian contribution to civilization.

The opposition “disappearance-resilience” embodies various ways of mastering space through the mechanism of the State, when this State is not isolated and preserves its relationships with the historical partners. Bulgarian States are an example of awareness of identity in relationship to the Other and the Others. Centralized power does not mean rule over people but responsibility for their identity.

If this is so, then the State is **an empowered Choice**.

Царско-жреческо тракийско съкровище,
открито при дн. гр. Борово, Русенско.
Първа половина на IV в. пр. Хр.
Национален исторически музей, София.

King-Priest's Thracian treasure found near the present town of Borovo, Ruse Region, the first half of 4th c. BC, *National Museum of History, Sofia.*

ИЗБОРЪТ

В средата на VII в., след удара на Хазарите върху Велика България, синовете на Кубрат извършват, всеки поотделно, своя избор. **Баян** остава хазарски васал по старите местоживелища на Българите, **Котраг** тръгва към бъдещата България на Волга, **Алцек** (663–668) достига Южна Италия, където и днес живеят останките от народа му, а **Кубер** – Южна Македония.

„Именникът на българските канове“ определя обаче само **Аспарух** като пряк наследник в династическото родословие и следователно като владетел, получил право на историческия избор. Носителят на името Аспарух/Исперих/Есперерих/Испор (в българската апокрифна версия от XI в.) напълно покрива иранското му значение „бял конник“, защото бързо овладява териториите между реките Днепър и Днестър и до Южна Бесарабия. Канът се укрепява в т.нар. Онгъл и пази държавността от чужди удари.

Възкачил се на трона в годината Верени алем (година Дракон, месец първи), Аспарух, който, според „Именника“, управлявал 61 години, през лятото на 681 г. бил нападат от ромеите. Тогава визан-

---

Централен стенопис в куполното помещение на тракийската гробница в гр. Казанлък – надгробие на одriskия цар Севт III. Шедьовър на елинистическата живопис от края на IV и началото на III в. пр. Хр. Паметник на ЮНЕСКО.

The central mural-painting in the dome chamber of the Kazanluk Thracian Tomb of the Odrysian King Seuthes III. A masterpiece of Hellenistic painting from the end of 4th c. and the beginning of 3rd c. BC. UNESCO monument.

THE CHOICE

In the middle of the 7th c., after the blow of the Hazars on Great Bulgaria, Kubrat's sons made their choice, each one in his own right. **Bayan** remained a vassal of the Hazars in the old Bulgarian lands. **Kotrag** started for the future Volga Bulgaria. **Altzek** (663–668) reached Southern Italy, where remnants of his people live even today. **Kuber** reached Southern Macedonia.

“The Name-List of Bulgarian Khans”, however, says that only **Asparuh** was the direct successor of the dynasty line and, therefore, as a ruler, had the right to historical choice. The bearer of the name Asparuh/Isperih/Espererih/Ispor (in the Bulgarian apocryphal version of 11th c.) completely justifies its Iranian meaning of ‘white horseman’. He conquered the territories between the rivers Dnepr and Dnester, and Southern Bessarabia very quickly. The Khan fortified himself in the so-called Ongul and defended the State against foreign attacks.

Coming to the throne in the year Vereni alem (year of the Dragon, month one), Asparuh ruled for 61 years, according to the Name-List. In the summer of 681 the Romans attacked him. The Emperor of Byzantium Constantine IV Pogonat approached by sea and by land to drive him away from the borders of Byzantium. After the battle, won by Kubrat's son, however, the Bulgarian Empire expanded south of the Danube, over the lands between the river and the eastern slopes of the Balkans. Thus he created his bridgehead in south-

тийският император Константин IV Гонат настъпил по море и суша срещу него, за да го отхвърли от границите си. След битката обаче, майсторски спечелена от Кубратовия син, българската нова империя веднага се разширила на юг от Дунав в земите между реката и Източна Стара планина, за да създаде предимството си в Югоизточна Европа и да защити и гарантира сигурността си.

Там я очаквали мнозина. Късноантичното население, вече не толкова компактно, в което **старите Траки** оставали силна съставка, изповядвало християнството, но поддържало древните си духовни традиции. Към тях наслоили своите другите индо-европейци, **Славяните**, които още около 500 г. се били заселили в територията на днешна България. След като около 510 г. катедралната базилика „Св. София“ била вдигната във византийската Сердика, сегашната столица София, промените тъй бързо настъпвали, че към 545 г. Славяните вече плътно заселили обширната област между този град и Сингидунум (Белград). Десетина години по-късно се датират военните действия на един слабо известен български владетел Заберган, или Савер кан, кръстен най-вероятно по годината Овен=Савер от древнобългарския календар. Начело на Българи и Славяни, той действал успешно срещу Константинопол. Близо 40 години след това, през

eastern Europe and guaranteed his stability and security.

The people in the region were ready for the new State. The population in late antiquity, not very compact any more, contained a strong **ancient Thracian element**. They were Christians, but still preserved their old cultural and spiritual tradition. To it was added the culture of other Indo-Europeans, **the Slavs**, who settled as early as 500 in the territory of today's Bulgaria. Around 510 the basilica of "Saint Sophia" was erected in the Byzantine city of Serdika, now the capital Sofia. The changes took place so fast that around 545 the Slavs already occupied the vast region between this city and Singidunum (Belgrade). About 10 years later a little known Bulgarian ruler Zabergan, or Saver Khan (most probably named after the year of the Ram=Sever from the ancient Bulgarian calendar) waged wars in these lands. At the head of Bulgarians and Slavs, he was successful against Constantinople. Almost 40 years later, in 597, a thousand Bulgarian horsemen, preceding Asparuh's advanced guard, destroyed the Byzantine army at the point where Osam flows into the Danube in Northern Bulgaria.

Asparuh marched to the south in a period of military and political vacuum, created after the last unsuccessful attack of the Slavs on Thessaloniki in 645 and the lax Byzantine control on the central territories of the European hinterland of Constantinople. The march, however, as in other similar periods in the history of ancient Bulgarians, had its goal set – Asparuh built a State to preserve his people. This is the reason why annals describe him as a ruler, who immediately set the grounds of his new capital.

Сцена на царска инвеститура от централното помещение на тракийска царска гробница край с. Свещари, Североизточна България, датирана в началото на III в. пр. Хр.

A scene of the King's investiture from the central chamber of the Thracian King's Tomb near the village of Sveshtari, Ispirih Region, dated from the beginning of the 3rd c. BC.

597 г., хиляда български конници, предшественици на Аспаруховия авангард, разгромили византийска войска при вливането на река Осъм в Дунава в Северна България.

Аспарух настъпва на юг в обстановката на военно-политически вакуум, създаден след последния несполучлив щурм на Славяните да превземат Тесалоники през 645 г. и от условията на разклатения византийски контрол над вътрешността на европейския хинтерланд на Константинопол. Настъплението обаче, както и през другите подобни периоди на древната българска история, е целенасочено – Аспарух изгражда държава, за да съхрани народа си. Затова и летописната традиция го посочва като владетел, който веднага полага основите на новата си столица.

Плиска, първият политически и духовен център на Дунавска България, е съградена на север от днешния гр. Шумен и недалеч от най-святото скално-пещерно светилище на населението от тази област при гр. Мадара, но лежи в откритата равнина. Тя не е закътана по близките недостъпни плата от старопланинския масив, защото владетелите от рода Дуло не изпитвали страх от който и да е противник. Когато Аспарух загинал, най-вероятно през 700 г. в битка далеч на североизток срещу Хазарите, приемникът му **Тервел** с твърдост и градежи узаконил избора на първооснователя.

Тервел се възкачил на трона в Теку Читем (година Кон, месец трети), властвал 21 години и по неподражаем начин влязъл във византийската историография: „Той бил на върха на благополучието – съобщават хронистите. – Поставял обърнат щита си, който носел във време на война, и своя камшик, с който шибал коня си, докато покрият и единия, и другия (с монети)... Раздавал ги на войниците, пръскайки с дясната злато, а с лявата – сребро.“ Това описание възстановява кански вое-

Pliska, the first political and spiritual center of Danubian Bulgaria, was built north of the town of Shumen and not far from the ancient cave sanctuary of the population of these parts near Madara. The town was situated in the open plane, not protected by the neighbouring inaccessible plateaus of the Balkan range, since the rulers of the Dulo dynasty were not afraid of any adversary. When Asparuh perished, most probably in 700, in a battle with the Hazars far away to the northeast, his successor **Tervel** confirmed the choice of the founder of the State with tenacity and extensive construction.

Tervel ascended the throne in Teku Chitem (the year of the Horse, month three), ruled for 21 years and entered Byzantine historiography in a unique way. “He was at the peak of prosperity,” write the chronists, “He put the shield he wore in time of war upside down, and he put up the whip, with which he beat his horse, on the ground until they were covered (with coins)... Then he distributed the coins among the soldiers, giving out gold with his right hand and silver with his left hand.” This description recovers the Khan’s military ritual after the triumph, to which Tervel was surely entitled. The Bulgarian ruler, who received from Emperor Justinian II the whole Zagore region to the south of the Balkans in Eastern Thrace, was also granted the rank of “Caesar”. He received many presents as ransom. In 717 the Khan saved Constantinople from siege by the Arabs. When Leo III called for his help, his army of 30 000 horsemen struck a fatal blow at the Arabs and this prevented their mass invasion into Eastern and Central Europe.

Between 721 and 802 nine khans ruled Bulgaria, but the true successors of Tervel,

Славянска керамика.

Урна от с. Долни Луковит,
Плевенско, IX–X в.

Тавичка и гърне от с. Гарван,
Силистренско, VIII–IX в.

Slavic ceramics.

An Urn from the village of Dolni Lukovit,
Pleven Region, 9th–10th c.,
a dish and a pot from Garvan,
Silistra Region, 8th–9th c.

нен обред след триумф, какъвто Тервел с пълно право можел да чества. Владетелят, който получил от император Юстиниан II цялата област Загоре на юг от Стара планина в Източна Тракия, титлата „кесар“ и дарове в откуп, през 717 г. спасил Константинопол от арабската обсада. Когато Лъв III го призовал на помощ, 30 000-та му конница нанесла съкрушително поражение на Арабите и може да се твърди, че с това предотвратил неминуема жестока инвазия в Източна и Централна Европа.

Между 721 и 802 г. деветима кана управлявали България, но същинските приемници на Тервел – владетелят, който преградил пътя на Арабите към Европа и укрепил авторитета на Аспаруховата държава – са **кан Крум** (803–814 г.) и **кан Омуртаг** (814–831 г.). Нека наречем първия **пълководеца**, а втория – **архитекта**.

Кан Крум разгромява Аварите през 805 г., през 809 г. превзема Сердика, бъдещата София, сърцето на Балканския полуостров, и веднага след това поставя под свой военен контрол както диагонал-

the ruler who stopped the Arabic march on Europe and stabilized the authority of Asparuh's State, are **khan Krum** (803–814) and **khan Omurtag** (814–831). We shall call the first **the army-leader**, and the second – **the architect**.

Khan Krum destroyed the Avars in 805 and in 809 he conquered Serdica, now Sofia, the heart of the Balkan Peninsula. Immediately after that he put under his control the diagonal road Europe-Asia, along the line Singidunum (pres. Belgrade)-Serdica/Sredets (pres. Sofia)-Hadrianople (pres. Edirne)-Constantinople (pres. Istanbul). Krum also conquered the whole territory north of it in Transylvania, where he revived the production of salt and its export to Central Europe. This unprecedented success drew the line of the Bulgarian Empire along the Carpathian range. It became so stable that it survived the conquest of Pliska by the Byzantine Emperor Nicephorus I Genik and the death of 12 000 men. After his strike back at the retreating army in one of the narrow passes of the Eastern Balkan range and the death of the Emperor in this battle, Krum turned

ния път Европа-Азия по отсечката Сингидунум (Белград)-Сердика/Средец (София)-Хадрианоупол (Едирне)-Константинопол (Истанбул), така и цялата зона на север от него в Трансилвания, където подновява добива на сол и износа към Централноевропейските земи. Тези безпрецедентни успехи полагат границата на българската империя по Карпатската верига и я стабилизират до такава степен, че тя изживява без последствия превземането на Плиска от византийския император Никифор I Геник и избиването на 12 000-те защитници. След ответния си удар върху изтеглящата се войска в теснините на един от източно-старопланинските проходи и гибелта на императора в битката, Крум се насочва към черноморските градове, които овладява. Самочувствието на този владетел, документирано в триумфалните му надписи, го отвежда през 813 г. пред стените на Константинопол. През пролетта на 814 г., в разгара на подготовката за щурма на имперската столица, канът внезапно умира.

Древната българска крепост на платото над светилището при с. Мадара, Шуменско.

The ancient Bulgarian fortress on the plateau above the sanctuary near the village of Madara, Shumen Region.

to the towns at the Black Sea coast, which he conquered. The self-confidence of this ruler, documented in his triumphant inscriptions, took him in 813 to the walls of Constantinople. In the spring of 814, in the midst of preparations for the attack on the Empire's capital, the Khan unexpectedly died.

"The Architect", Khan Omurtag (probably Omur Tag, according to the ancient Bulgarian calendar), ascended the throne in 814 – the year of the Horse, Tag. He was a different type of ruler. He organized and built one State for one nation, i.e. transformed the people ruled by him, Bulgarians, Slavs and Thracians, into a **political subject** of History. Omurtag colonized the northern territories up to the Carpathian range and Transilvania. He came in contact with the Franks, with

Орфей, заобиколен от посветени в мистериите му тракийски аристократи, пее химна на Слънцето. Атически червенофигурен кратер от V в. пр. Хр.
Държавни музеи, Берлин.

Orpheus is singing the Hymn to the Sun, surrounded by Thracian aristocrats who have been introduced to his mysteries. A Red-figure attic crater with figures from Athica, 5th c. BC.,
Staatlichen Museen, Berlin.

Златният медальон на кан Омуртаг (814–831 г.) с неговия образ и надпис на гръцки език – едно от най-ранните доказателства за културно общуване между две от трите най-велики европейски империи през IX век – България и Византия.

Филиал на Националния археологически музей, Велико Търново.

Khan Omurtag's (814–831) gold medallion with his portrait and an inscription in Greek – one of the earliest proofs of the cultural exchange between the two of the three greatest European empires in the 9th c., – Bulgaria and Byzantium
Branch of the National Museum of Archaeology, Veliko Tarnovo.

„Архитектът“ кан Омуртаг, вероятно Омур Таг по древнобългарския календар (възшествена година 814 година Кон, Таг), е другият тип владетел. Той организира и гради **една държава за една нация**, т.е. превръща управлението от него народ, съставен предимно от Българи, Славяни и Траки, в политически субект на Историята. Омуртаг колонизира Севера до Карпатите и Трансилвания. С Франките сключва мирен договор. В Източна Панония той основава градове, между които е и Пещ (дн. Будапеща) – главният пункт на търговския обмен на Българите с Франките на запад по течението на Дунав.

Такава е външната рамка на Омуртаговото съграждане. Вътрешното му ядро обаче е наситено с импулсите на едно забележително бъдеще, подхранвано от древния български дух и култура. Техен израз са монументалните строежи в Плиска, ненадминати нито от Ромеите, нито от Франките през IX в., а тяхна същност е усилието да се съхрани историческата памет за стореното, която е и познанието на всяка обединена общност за себе си.

Но мъртво е познанието без Вяра!

whom he concluded peace. In Eastern Panonian territories Omurtag founded towns, among which Pesht (pres. Budapest) – the main centre of commercial relations between Bulgarians and Franks to the west along the Danube.

This is the external frame of Omurtag's activity. The internal contents, however, bear the impulses of a formidable future, fed by the ancient Bulgarian spirit and culture. Their expression are the monumental constructions in Pliska, unsurpassed by the Romans and by the Franks in the 9th c. The essence of this construction was to preserve the historical memory of his deeds, which constitutes the knowledge of each community about itself.

But dead is all knowledge without Faith!

Кан Крум празнува победата след разгрома на византийския император Никифор I Геник. Миниатюра от български превод на Манасиевата летопис – XIV в.
Библиотека на Ватикана.

Khan Krum celebrates his victory over Emperor Nikifor I Genik.
A miniature from the Bulgarian translation of Constantine Manassius Chronicon, 14th c., *Vatican Library.*

МУ
КРОКНАЖЪОКОВАГЛАВЖННІКНФОРЦРЪ
ННАПНВАТЪЗРАБНЦЖБАГАРОМА

И триста Крѣсти

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

България през първата половина на своя Златен IX век – държавата при гениалния стратег кан Крум (803–814 г.) и при великия строител кан Омуртаг (814–831 г.).

Bulgaria in the first half of its Golden Ninth Century. The state of the gifted army-leader Khan Krum (803–814) and the great “architect” Khan Omurtag (814–831).

Мъдростта на владетеля и мислителя – един от онези, които създават Историята, е въплътена в думите на кан Омуртаг, съхранени върху каменна колона, запазена в църквата „Св. Четиридесет мъченици“ във Велико Търново. Надписът гласи:

Кана сьубиги Омуртаг, обитавайки стария си дом, издигна преславен дворец на Дунава. И като измерих [разстоянието] между двата преславни дома, направих по средата могила. А пък от средата на могилата до стария мой дом има 20 000 разтега и до Дунава има 20 000 разтега. Самата пък могила е всеславна.

И като измерих земята, направих тези писмена. Човек, дори и добре да живее, умира. И друг се ражда.

И нека роденият по-късно, като гледа това, си спомня за онзи, който го е направил...

Името на владетеля е Омуртаг, кана сьубиги. Дано Бог му даде да проживее 100 години.

The wisdom of the ruler and the thinker, one of those who create History, is embodied in Khan Omurtag's words which have been preserved on a stone column in the Forty Martyrs Church, Veliko Tarnovo. The inscription reads:

The Great Khan Omurtag, while still living in his old home, built a splendid palace on the Danube. And as I measured [the distance] between the two splendid houses, I made a hill right in the middle. From the middle of the hill to my old home, the distance is 20 000 raztega and to the Danube, it is also 20 000 raztega. The hill is glorious. And as I measured the land, I made this inscription. Even if one lives well, one dies, and another man gets born. And let the man, who is born later, look at this and remember the one who made it... The name of the ruler is Omurtag, a Great Khan. May God give him a hundred years to live.

Петоъгълна кула от укрепления на столицата
Плиска – внушителна картина на строително изкуство

A pentagon tower from the fortifications of the capital
of Pliska, an impressive picture of the art of building.

Осмислянето на тази истинност, мълчаливо, но настоятелно внушавана от духовността, когато тя вдъхнови избора на Историята, изглежда се извършва през периода на управлението на кан **Пресиан** (836–852 г.). Това време е поемане на дъх, преди да се разразят събитията, решителни за историческата съдба на България. Този, който пожелава сам да ги предизвести и дори да ги предизвика, е **Борис**.

Хрониката на неговите царствени дела е лаконична:

– Борис I е кан от 852 до 863 г.; същата година приема християнството от Византия и под кръстното си име Борис-Михаил е княз (цар) на България до 889 г.

– през 865 г. той потушава бунта на българските аристократически родове (бунта на боилите), вдигнат поради това, че канът е „отстъпил от българската чест и слава“; 52-та рода са наказани със смърт, която възпламенява един анонимен български летописец да възкликне: „Той с Христовата сила и кръстния знак победи коравото и непокорно българско племе и просветли с благоразумна светлина неговото сърце... изведе го от мрак на виделина, от измама и кривда към истина...“

– след масовото покръстване на народа през пролетта и лятото на 864 г., на следната година Борис I започва преговорите си с папа Николай I, комуто изпраща прочутите си въпроси за преустройството на духовния живот и получава

The silent but persistent realization of this truth, implanted by spirituality when it inspires the choice of History, can be attributed to the time of Khan **Presian** (836–852). This is a time of taking a deep breath before the rage of events, which will decide the fate of Bulgaria. The man who takes the responsibility to announce them and even to provoke them is **Boris**.

The succession of his royal deeds is laconic:

– Boris I was Khan from 852 to 863. He adopted Christianity from Byzantium in the same year. Under his Christian name of Boris-Michael he ruled as Prince (King) of Bulgaria until 889;

– In 865 he suppressed the riot of Bulgarian aristocratic families (the riot of the Boyls), provoked by the fact that “the Khan betrayed Bulgarian honor and glory.” 52 families were sentenced to die, which made an anonymous Bulgarian chronist say “With the strength of Christ and the sign of the cross he defeated the tough and unruly Bulgarian people and brought reason and light to their hearts... He lead them out of darkness into light, out of deceit and wrong doing onto the road to truth...”

– After mass Christianization of the people in the spring and summer of 864, Boris I started negotiations with Pope Nicholas I, to whom he sent his famous questions about remodeling of spiritual life. The answers he got in 866, brought to him by the Pope's emissaries;

– In 870 Boris I discarded his plan to place himself under the benediction of the

прѣжде вѣрѣ лени прѣжде годѣ
кръщенне бѣлѣгаромъ.

отъ вѣрѣ лени прѣжде годѣ

Българите приемат Светото Кръщение (864 г.) по волята на великия кан Борис I, който въвежда древнобългарската цивилизация в европейската и предоставя на европейската нови устои. Миниатюра от българския превод на Манасиевата летопис, XIV в. Библиотека на Ватикана

The Bulgarians adopt the Holy Christian Baptizing (864) following the will of the Great Khan Boris I who related the Ancient Bulgarian and the European civilizations and thus gave Europe new anchors. A miniature from the Bulgarian translation of the Constantine Manassius Chronicon, 14th c., *Vatican Library*.

неговите отговори през 866 г., връчени му от папското пратеничество.

– през 870 г. Борис I се отказва от плана си да се постави под благослова на Светия престол; молбата му е чута от Осмия Вселенски събор в Константинопол, по силата на която българската църква приема юрисдикцията на Константинополската патриаршия.

– през 889 г. Борис I се оттегля в манастир, но тъй като първородният му син **Владимир-Расате** започва да възстановява старата вяра – тангризма, в България, монахът препасва отново царствения си меч и през 893 г. свиква в новата столица на държавата Велики Преслав събор; съборът сваля отстъпника от трона, обявява владетелския сан на **Симеон**, третия Борисов син, и решава да утвърди двете школи за книжовност и просвета – Плисковско-Преславската в източните и Охридската в западните предели на държавата.

Тази кратка летопис Историята четете заедно с една друга, с тази на **светите братя Кирил и Методий**, които папа Йоан Павел II обяви през 1979 г. за **покровители на Европа**.

Родените в Солун (Тесалоники) Константин, наречен Кирил, и Методий завършват съставянето на първата българо-славянска азбука, т.нар. глаголица, както и преводите на свещените книги от византийски-гръцки на старобългарски език към 855/856 г.

През 867 г. Константин-Кирил и Методий са в Рим, където от ръката на първия, вече известен и като Философ, се появява „Написание на правата вяра“, съхранено в препис от XIV в. На следната 868 г. светите апостоли с божие проникновение и осенен ум отхвърлят пред папа Адриан II триезичната догма, съг-

Roman Church. His plea was heard by the Eighth Ecumenical Council at Constantinople and the Bulgarian Church accepted the jurisdiction of the Patriarchate in Constantinople;

– In 889 Boris I retired in a monastery but since his first-born son **Vladimir-Rassate** tried to restore the old religion – Tangrism, the monarch belted his royal sword again and in 893 summoned a Council in the new capital of the State, Great Preslav. The Council dethroned the renegade, declared **Simeon**, the third son of Boris, king, and postulated the foundation of two schools of literature and learning – one at Pliska and Preslav in the east, and the other in Ohrid in the west.

This short chronicle is read by History parallel with another one – that of the **holy brothers Cyril and Methodius**, proclaimed by Pope John Paul II **patrons of Europe** in 1979.

Born in Thessaloniki, Constantine, also called Cyril, and Methodius compiled the first Bulgarian-Slavic alphabet, the so-called Glagolitic alphabet. They also did the translations of the holy books from Byzantine Greek into Old Bulgarian in 855/856.

In 867 Constantine-Cyril and Methodius were in Rome. Cyril, also called the Philosopher, wrote “Instruction on good faith”, preserved in a transcript from the 14th c. In the next year (868) the holy brothers, with God-given insight and clarity, denounced before Pope Adrian II the trilingual dogma, according to which God’s words could be heard and understood only in Greek, Latin and Hebrew. With their victory in the polemics they opened the doors of Christian civilization for the Bulgarians and the whole Slavic world.

When on February 14, 869 Constantine-Cyril the Philosopher died in Rome,

Светите братя Кирил и Методий – духовните покровители на Европа, които възвестяват за първи път, че всеки има право да слуша Божието слово на родния си език. Икона от XIX в. Крпна на храм-памятник „Св. Александър Невски“, София.

The Holy Brothers, St. Cyril and St. Methodius – the spiritual patrons of Europe, who were the first to proclaim the right of every people to listen to God's words in its native language. A 19th century icon from the Crypt of St. Alexander Nevski Cathedral in Sofia.

ласно която Словото на Бога може да бъде чуто и разбрано на гръцки, латински и еврейски език, и с полемичната си победа отварят портите на християнската цивилизация пред Българите и пред славянския свят.

Когато на 14 февруари 869 г. Константин-Кирил Философ умира в Рим, Методий остава сам „да оре нивата“. През 873 г. той е ръкоположен за архиепископ на Великоморавия, но след смъртта му през 885 г. немското духовенство подгонва учениците на просветителите, които през 886 г. намират достоен прием и блестящи условия за работа в България на Борис I. **Наум** за кратко повежда Плисковско-Преславската книжовна школа, но **Климент** за дълго остава в Охридската област, където и създава, за да замени сложната глаголица, онази азбука, която днес се знае като **кирилица**, по името на европейския и български светец-апостол.

Тъй двете хроники се сливат в една, която се оказва доказателство за първенстващата роля на България през IX в. както за Западна, така и за Източна Европа.

Вярата е упование в **единната същност** на Бога, независимо от Неговите назовавания и превъплъщения в обредността и молитвите на тези, които го призовават. Единната същност е хилядолетно монотеистично начало, което е мислено и виждано още в древна Тракия в образа на Сина на Великата богиня-майка – ураническият пантократор, който през деня е Слънце, а през нощта – Огън. Приписвана на Учителя Орфей, вярата в божествената двойка равнопоставеници още в хилядолетията преди Иисус Христос е била наситена с надеждата за безсмъртието на пречистения духом.

Methodius remained to “plough the field” alone. In 873 he was ordained as Archbishop of Great Moravia, but after his death in 885 the German clergy subjected the disciples of the holy brothers to persecution. In 886 they found honorable reception and excellent conditions to work in Bulgaria of Boris I. **Naum** stood at the head of the Pliska-Preslav school for a short time, but **Kliment** remained in the Ohrid region for long and tried to substitute the difficult Glagolitic alphabet for a new one, known today as the Cyrillic alphabet, after the name of the European and Bulgarian saint and apostle.

In this way the two chronicles merge into one, which proves the leading role of Bulgaria in the 9th c., both in Western and in Eastern Europe.

Faith is confidence in the **unity of God**, irrespective of His appellations and incarnations in rituals and prayers of those, who appeal to him. Unity is the thousand-year old monotheistic principle, seen as early as ancient Thrace in the image of the Son of the Great Mother-Goddess – the uranic pantocrator, who is Sun in daytime and Fire during the night. Attributed to Orpheus the Teacher, belief in the holy couple even in the era before Jesus Christ was full of hope for immortality of the spiritually pure.

Thracian Orphism and its early Christianization brought the notion of unity of God close to the religion of the Slavs, who even borrowed the image and the name of their major god Perun from the Orphic Perko/Perke (with variants), the almighty Son-God. It still sounds in the pronunciation of the name of the mountain Perin/Pirin in southwestern Bulgaria.

Гробът на св. Константин-Кирил Философ в църквата „Сан Клементе“, Рим

St. Cyril Philosopher's grave in St. Clemente Church in Rome.

„И ний сме дали нещо на света, на вси славяни книги да четат!“ Стихът на големия български поет Иван Вазов (1850–1921 г.) е най-добрата легенда към тази карта за разпространението на българо-славянската писменост.

“We, too, have given something to the world and to all Slavs, a book to read.” This verse by the great Bulgarian poet, Ivan Vazov (1850–1921) is the best caption to the map of the spreading of the Bulgarian-Slavic script.

JOHANNES DEI PRESENTIS SEPULCRUM IN
S. CYRILLI APOSTOLICI REGII SLAVI
A. D. 893.
PRESENTIS REGIAE PLACAE IN STYLIS
APOSTOLICI IN TRO SLAVI A. D. 893.

ВЪ ПАМЕТЬ НА БЪЛГАРСКИХЪ
БЛЖЕННОПОСТОЛЪ И ПРОСВЕТИТЕЛЪ
СВ. КИРИЛЪ
ОТЪ БЪЛГАРСКИХЪ НАРОДЪ
ИН МЕМОРИАЛЪ БЪЛГАРИ АПОСТОЛИ
EDUCATORISQUE S. CYRILLI
A BULGARO POPULO 893-1929

VIII ID. APR. A. D. MCMXXXV
ANNIVERSARIO MILLESIMO QUINQUEAG.
POST OBITUM S. METHODII
SLAVORUM APOSTOLI
COMPLURES SLAVI CATHOLICI
SACRA SOLLEMNIA SAECULARIA
RITE PEREGERUNT

IN HONOREM S. CYRILLI NATIONIS SLOVACAE FILII DEDICAVUNT A. D. MCMLII

Един от шедьоврите на късносред-
новековната православна иконопис.
Църквата в с. Бояна край София,
XIII в.
Паметник на ЮНЕСКО.

One of the masterpieces of
Orthodox iconic art of the late
Middle Age, the Boyana Church
near Sofia, 13th c.
UNESCO monument.

Св. Наум Преславски и Охридски – икона от XIV в.
Галерия в църквата „Св. Климент“ в Охрид,
дн. Македония

St. Naum Preslavski and Ohridski. A 14th century icon
from the St. Kliment Church in the town of Ohrid,
present Macedonia.

Тракийският орфизъм и неговата ранна християнизация сближават представата за единната същност към вярванията на Славяните, които дори взаимстват видението и името на главния си бог Перун от онези на орфическия Перко/Перке (с варианти), на вездесъщия бог-Син, звучащо и днес при произнасянето на Перин/Пирин планина в Югозападна България.

Това сближаване е още по-силно с древнобългарския тангризъм, с бога-небе, който закриля и води Българите в тяхното време и пространство до окон-

Св. Климент Охридски – създателят на кирилицата.
Икона от XIII–XIV в.

St. Kliment Ohridski – the creator of the Cyrillic script.
An icon of 13th–14th c.

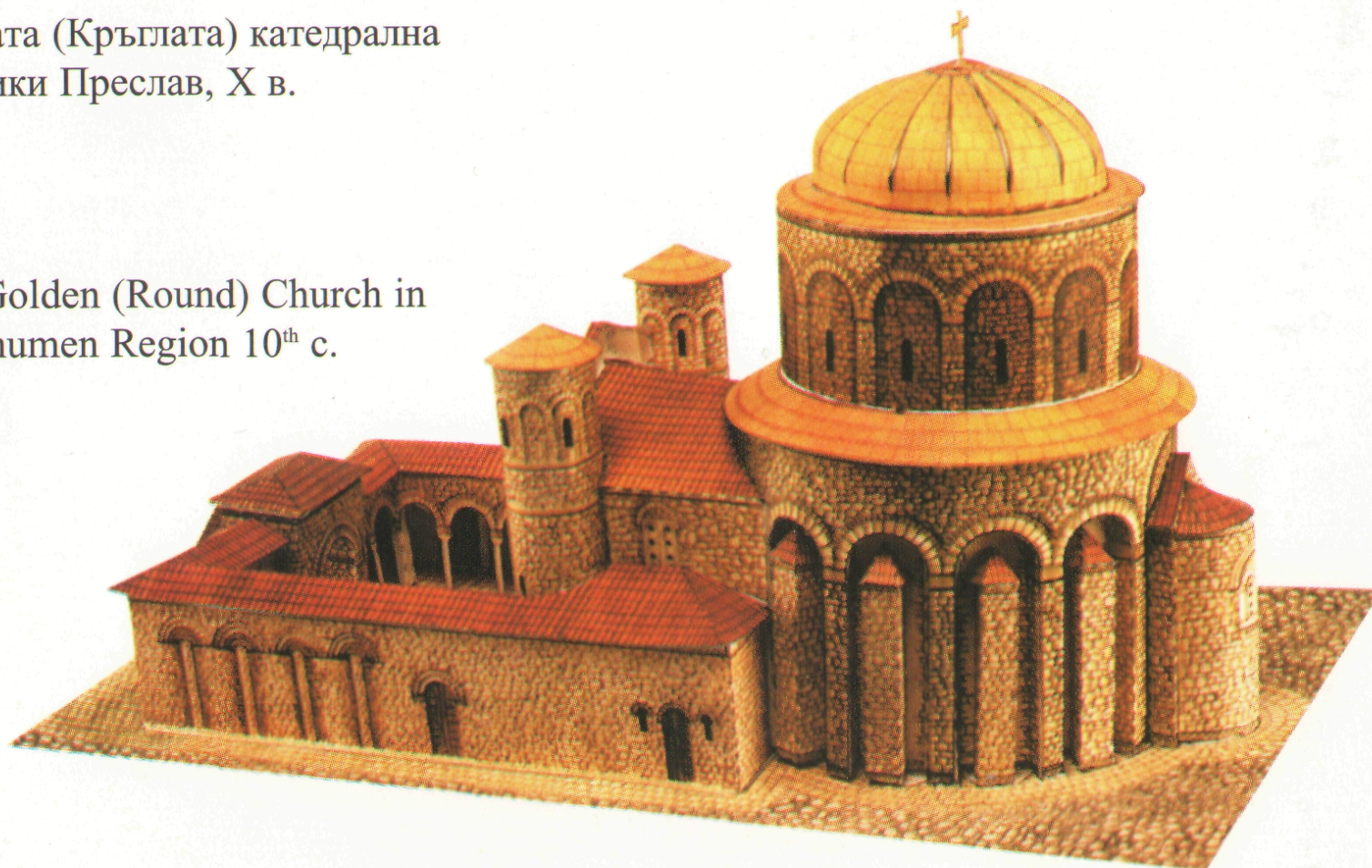
This closeness was even more pronounced in ancient Bulgarian Tangrism – the Heaven-God protects and leads the Bulgarians through their time and space to their final choice. **The choice of State is a choice of a unified entity**, because it cannot exist without **the common Faith** of all the people.

The ruling genius of Boris I penetrated into this relationship when he began his geopolitical game between the Patriarchate of Byzantium and the Pope in Rome in order to decide in which of the two directions the light was brighter. He

Макет на Златната (Кръглата) катедрална църква във Велики Преслав, X в.

A model of the Golden (Round) Church in Veliki Preslav, Shumen Region 10th c.

чателния им избор. **Изборът на държавата е избор на единната същност**, защото тя не може да съществува без **единна Вяра** за целия народ.

Владетелският гений на Борис I прониква тъкмо в тази зависимост, когато започва геополитическата си игра между византийската патриаршия и римския папа, за да бъде в състояние да прецени по коя от двете посоки светлината е по-силна. Той предпочита Византия в политиката си, но установява **религиозна самостоятелност** веднага щом поема факела на Кирилското просвещение. **България е страната, от която се озаряват огромните простори на Източна Европа** и която разгръща енергията на православния свят, затворен до Борис I в тесните рамки на Византия. Славянството и Траките преплитат политическата си съдба с народ – творец на държавност, който иновира традициите на древната арийска цивилизация и на великата култура от Близкия и от Далечния изток.

Когато истинската реализация на делото на Солунските Свети Равноапосто-

chose Byzantium in his policy, but established **religious independence** the moment he got hold of the fire of Cyrillic enlightenment. **Bulgaria was the State that illuminated the vast expanses of Eastern Europe.** It unfolded the energy of the Orthodox world, closed, before the reign of Boris I, within the narrow boundaries of Byzantium. The Slavs and the Thracians mixed their fate with that of a people, creator of statesmanship, who innovated the traditions of ancient Aryan civilization and the great culture of the Near and the Far East.

When the true value of the deeds of the Holy Brothers from Thessaloniki became

---

Общ изглед на Златната (Кръглата) църква – шедевър на средновековното българско архитектурно наследство.

Велики Преслав – археологически резерват.

General view of the Golden (Round) Church in Veliki Preslav, Shumen Region (10th century). It is a masterpiece of the Middle Age architectural heritage of Bulgaria.

Предмети от Преславското златно съкровище, IX–X в.
Филиал на Националния археологически музей в Шумен.

Pieces from the Preslav gold treasure of 9th–10th c.
Branch of the National Museum of Archaeology, Shumen.

ли започва да се измерва в новопокръстена България, от Сърбия до Русия се открива формулата на приобщаването към християнизиращата се Европа. Белязано от българската културна експанзия, деветото столетие е времето, през което се заражда модерният европейски свят, сплотяван от вярата си.

Вярата е промисъл, а промисълът е Слово.

reality in newly Christianized Bulgaria, the process of incorporating Serbia and Russia to Christian Europe began. Marked by Bulgarian cultural expansion, the 9th c. was the time when the new European world was born, unified by its faith.

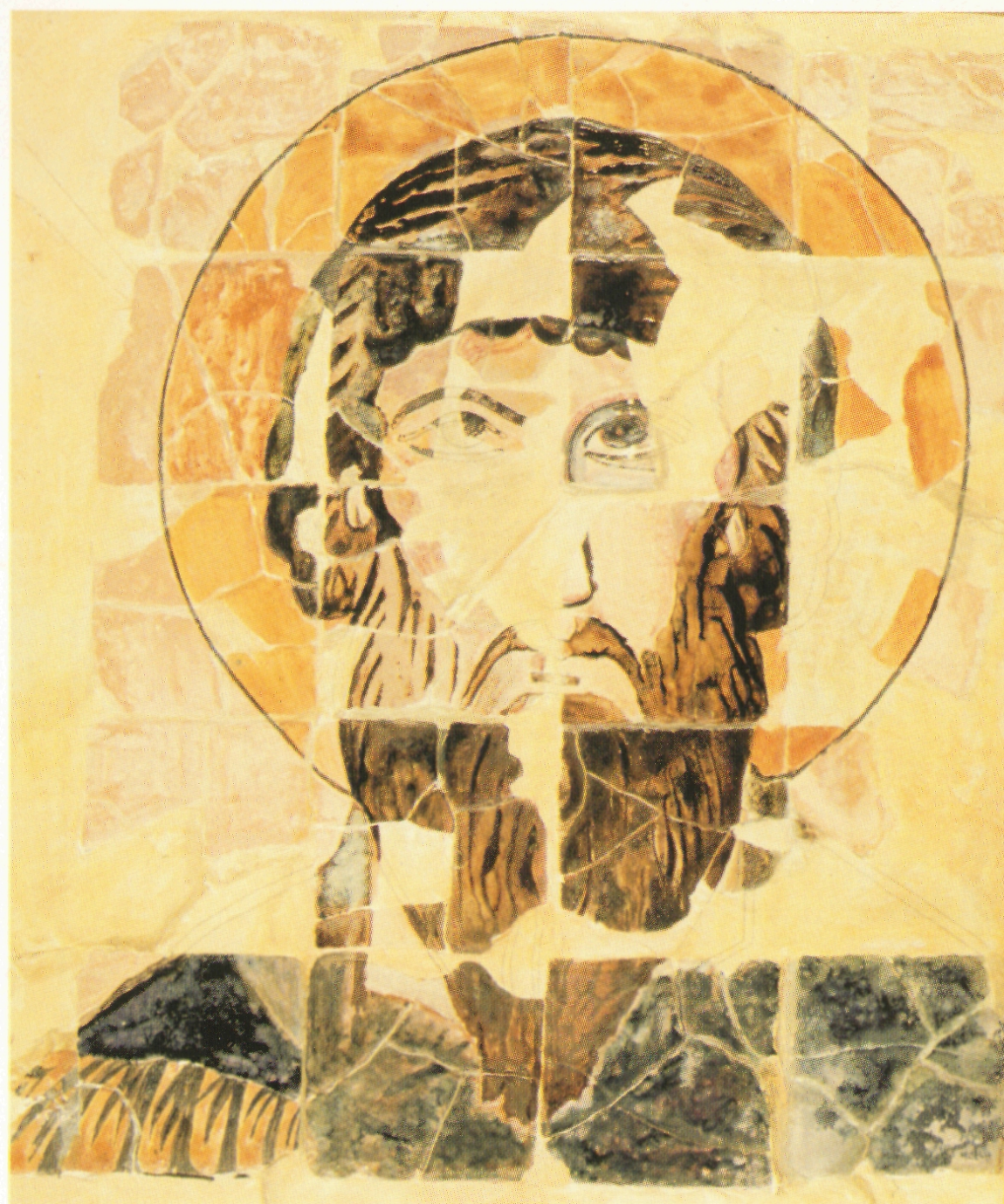
Faith is providence, and providence is a Spoken Word.

Теодор Стратилат – светия, воин-покровител на Симеоновия „Златен век“. Уникален образец на мозаечна икона от района на Велики Преслав през IX–X в.

Исторически музей, Преслав.

Theodore Stratilates, the holy warrior-patron of the Golden Age of King Simeon. A unique example of the art of the mosaic-icon of 9th–10th c., the region of Veliki Preslav.

Museum of History, Preslav.

СЛОВОТО

Ученикът в константинополската Магнаурска школа, „синът на мира“, както го нарича патриарх Николай Мистик **цар Симеон I Велики** (893–927 г.) е инициаторът и организаторът на „Златния век“. Окрилен от безапелационните си успехи по всички бойни фронтове, Симеон властва в държава, която се простира до трите морета на Югоизточна Европа – Адриатическо, Егейско и Черно и която през първата четвърт на X в. е несъмнен хегемон на континента. През 917 г., след разгромната си победа над византийската войска при река Ахелой на южния черноморски бряг, Симеон се прогласява за „цар на Българи и Ромеи“. Архиепископът на България приема патриаршески сан.

При такива изходни позиции наследникът на Борис I замисля грандиозното си начинание да създаде нова имперска система, водена от собствената му държава, признанието на която я нарежда сред най-цивилизованите. Мечтата за *Pax Bulgarica*, който да замени *Pax Byzantina*, Симеон иска да осъществи с разбирането, че имперското могъщество не е само човешки потенциал и ресурси, а хилядолетна многосъставна духовност,

---

Една от най-оригиналните римски сгради в късноантична Сердика, т.нар. Ротонда (мавзолей или мартирон) от III–IV в. – превърната в църква с патрон св. Георги след приемането на християнството.

One of the most original Roman buildings in ancient Serdica, the so called Rotonda (Mausoleum or Martirion) of 3rd–4th c., has been transformed to a church with its patron St. George after the adoption of Christianity.

THE SPOKEN WORD

The student at the Magnaura school in Constantinople, “the son of peace”, as Patriarch Nicholas the Mystic called **King Simeon I The Great** (893–927), was the initiator and organizer of the “Golden Age”. Inspired by his decisive victories on the theater of war, Simeon ruled a State, which spread out to the three seas of southeastern Europe – Adriatic, Aegean, and the Black Sea. In the first quarter of the 10th c. this State had an indisputable hegemony on the continent. In 917, after his decisive victory over the Byzantine army at the Aheloi river, by the southern coast of the Black Sea, Simeon declared himself “King of all Bulgarians and Romans”. The Archbishop of Bulgaria acquired the rank of Patriarch.

Starting from there, Boris’s successor planned his grandiose undertaking – to create a new imperial system, lead by his own State, generally recognized among the most civilized states. Simeon wanted to make the dream of a *Pax Bulgarica*, which was to replace *Pax Byzantina*, come true. He approached this dream with the conviction that imperial power was not simply human resources, but also long multicoloured spiritual tradition, which determined a persistent historical behaviour of statesmen.

This is the reason why the flourishing of the Capital Great Preslav, situated in the Eastern Balkans, was not only architectural, industrial and artistic, but educational most of all. The King, “a book lover”, “The New Ptolemy”, took up Cyril and Methodius’s ideas, to pass with lightening

определяща константно историческо поведение за държавниците.

Затова разцветът на столицата Велики Преслав, разположена в Източна Стара планина, е строителен, производствен и артистичен, но преди всичко книжовен.

Велики Преслав – столицата на българската империя при цар Симеон Велики и при приемниците му (893–972 г.), замислена като център на Нов свят, т. нар. Pax Bulgarica с цивилизационна мисия в Европа.

Veliki Preslav, the capital of the Bulgarian Empire under the rule of King Simeon the Great and his followers (893–927). It was aimed to become the centre of a “new world”, the so called Pax Bulgarica, with its civilization mission in Europe.

speed the road from “the strokes and cuts”, used by the Bulgarians, according to the description of the famous writer Chernorizetz Hrabar, through the Glagolitic writing, to the Cyrillic writing of St. Kliment, and order the compiling of

България при цар Симеон Велики (893–927 г.) – териториалното ядро на новата европейска цивилизация

Bulgaria of King Simeon the Great (893–927) – the territorial heart of the new European civilization.

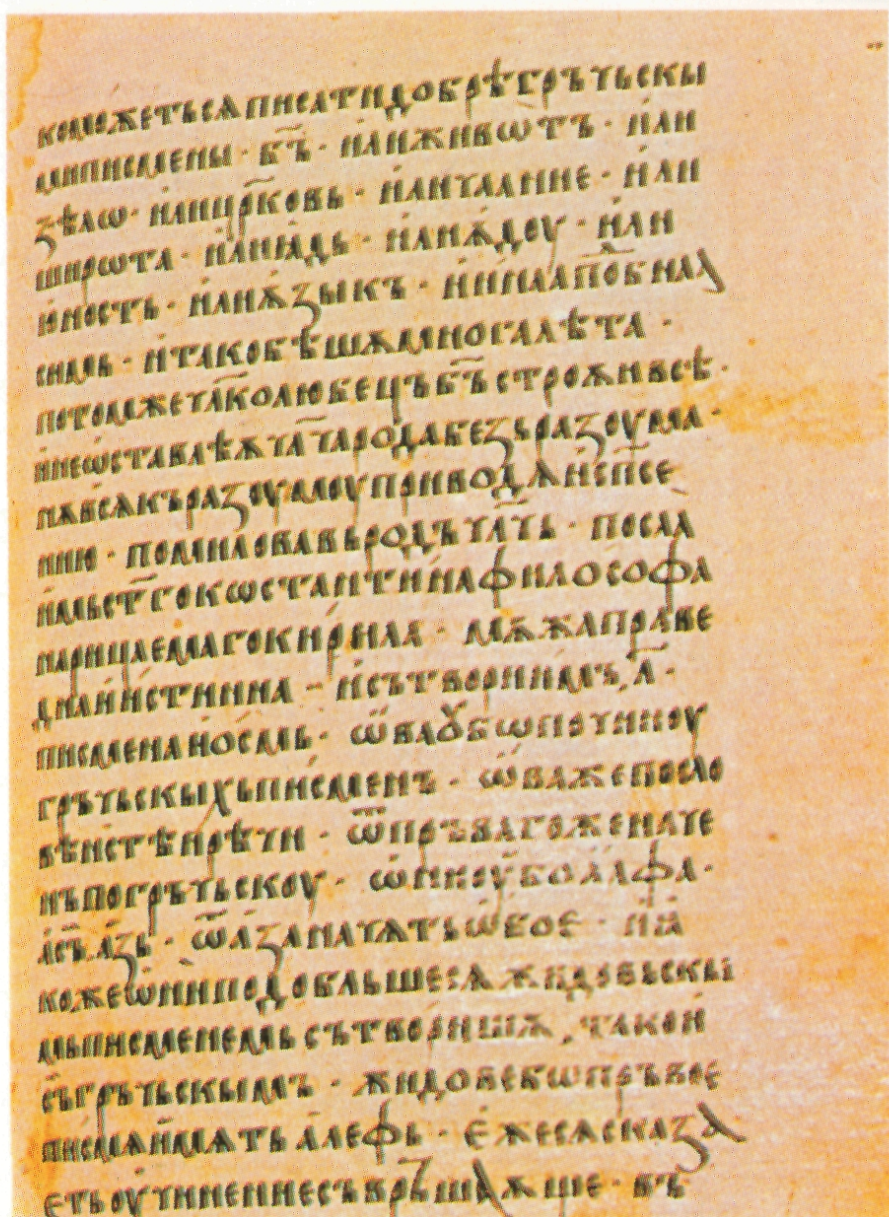

Редки образци на създадената от св. св. Кирил и Методий глаголическа азбука, XI в.
Библиотека на Рилския манастир.

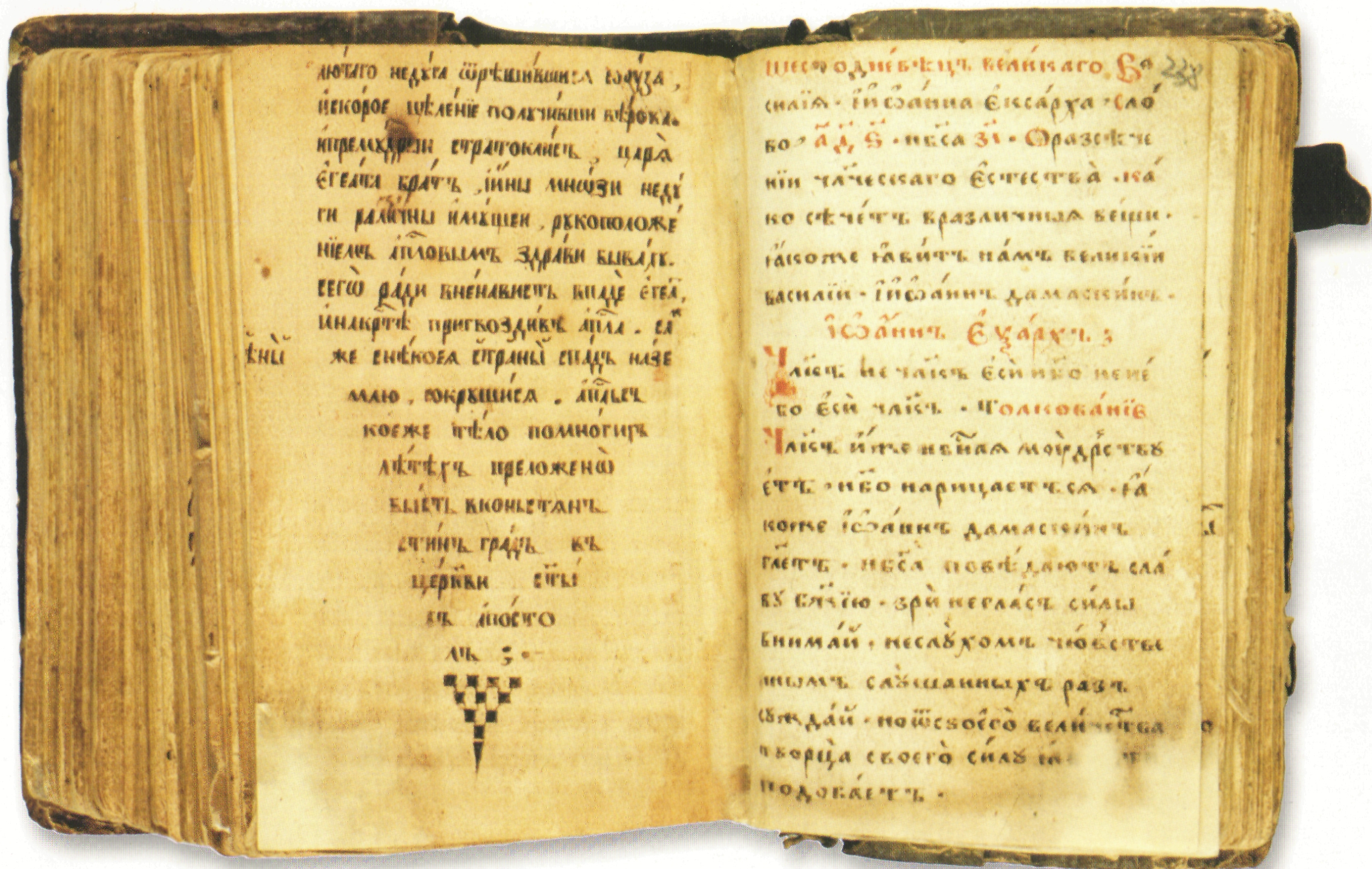
Rare examples of the Glagolitic alphabet created by St. Cyril and St. Methodius,
Rila Monastery Library.

„За буквите“ от българския писател Черноризец Храбър, края на IX в. Препис в Лаврентиевия сборник от 1348 г. *Обществена библиотека „Салтиков-Шчедрин“, Санкт Петербург.*

“On Letters” by the Bulgarian writer Chernorizetz Hrabar, the end of 9th c., copy in the Lavrentiev Collection of 1348, *Saltikov-Shchedrin Public Library, Sankt Petersburg.*

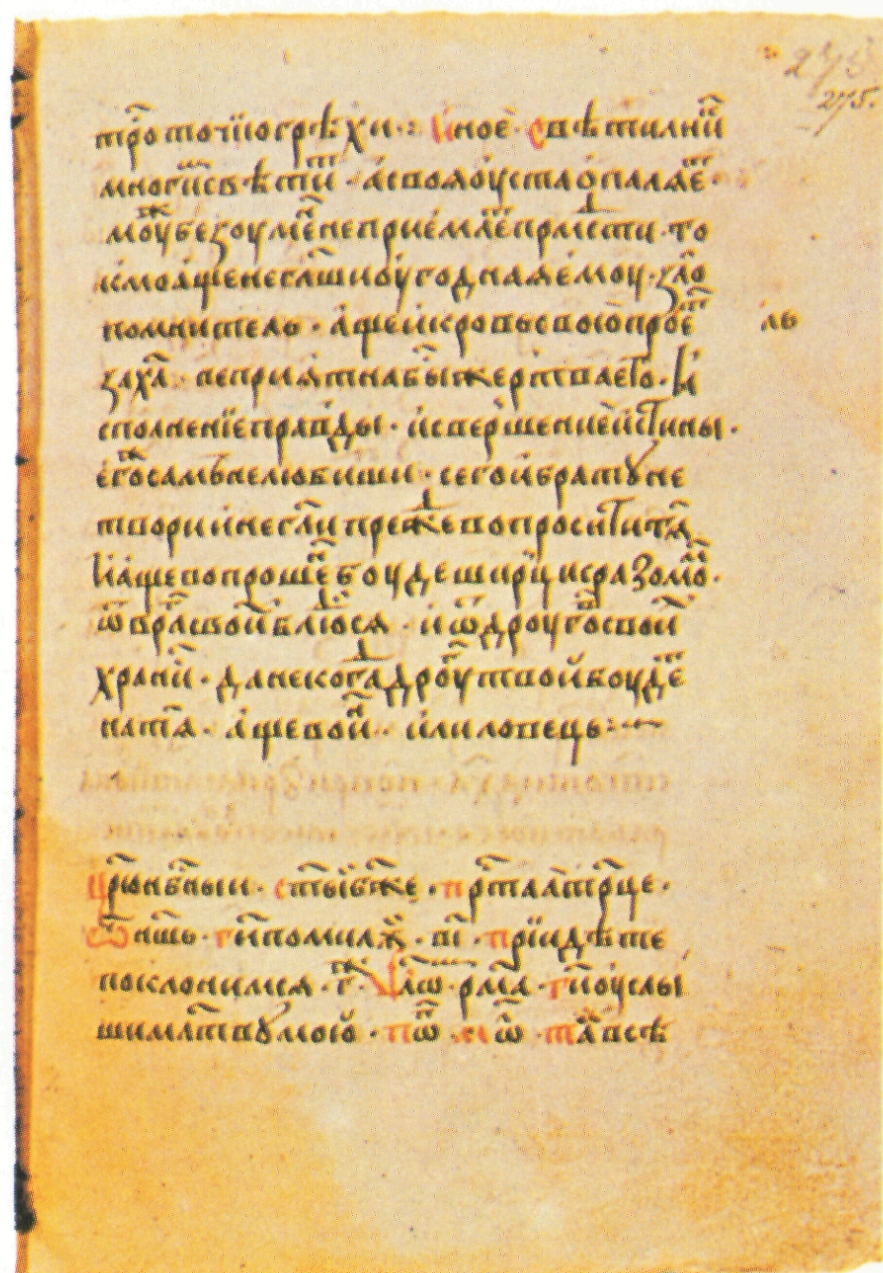

„Шестоднев“ на Йоан Екзарх, български писател от Симеоновата епоха. Препис от XVI в.
Национален исторически музей, София.

“Six-Day Prayer” by Joan Exarh, a Bulgarian writer of the Simeon epoch. A copy of 16th c.
National Museum of History, Sofia.

„Мъдри мисли“ на Константин-Кирил Философ. Ръкопис № 1287 от Погодиновска сбирка. Обществена библиотека „Салтиков-Шчедрин“, Санкт Петербург.

“Wise Thoughts” by Konstantin-Cyril the Philosopher. Manuscript Number 1287 of the Pogodinovska Collection, Saltikov-Shchedrin Public Library, Sankt Petersburg.

Царят „книголюбец“, „Новият Птолемей“, поема Кирило-Методиевата щафета, за да измине светкавично пътя от „чертите и резките“, с които Българите си служели, съгласно знаменитата характеристика на писателя Черноризец Храбър, през глаголическата писменост до кирилицата на св. Климент, за да нареди съставянето на преводни и на оригинални съчинения. Дело на Симеоновия кръг от съмишленици, автори, художници и калиграфи са „Златоструй“, „Азбучна молитва“, „Учително евангелие“, „Шестоднев“, т.нар. Симеонов сборник, както и „Слова“ от самия св. Климент Охридски.

Сътворен за небивало кратко време между 904 и 913 г. – последния истински мирен период от царуването на цар Симеон I, – този фонд на блестящата словесност подхранва предстоящото просвещение на славянските народи. За тях и благодарение на опроверганата от Константин-Кирил Философ и от Методий триезична догма за свещените писания, старобългарският книжовен език функционира като латинския и като гръцкия за католици и за православни: **този език се превръща в наднационален.**

Ала словесността не е само официална писмовност, благословена от автокефалната българска църква. Словото също така е апокрифно и еретично, то е и устно. Ако апокрифите съдържат записите на снизената профанна образност и мито-легендарност, преобразувани във фолклора, както и обсебеността на анонимните си автори, повече или по-малко религиозни християни, **еретичността** е скрита в съчиненията на своите яростни противници.

Първоначалният творец е Бог. Големият му син Сатанаил замислил заговор, но бунтът му не успял и той бил пропъ-

translations and original works. Products of Simeon's circle of followers, writers, artists and calligraphers are pieces like "Zlatostrui", "Alphabetical Prayer", "Instructive Gospel", "Shestodnev", the so-called Simeon's collection, as well as "Words" by St. Kliment Ohridski himself.

Created within exceptionally short time, between 904 and 913 – the last peaceful period of King Simeon's reign – this treasure of brilliant literary pieces contributes to the forthcoming Enlightenment of the Slavic peoples. Due to Constantine-Cyril the Philosopher and Methodius, who refuted the trilingual dogma about the Holy Scriptures, the Old Bulgarian literary language functioned for the Slavs like the Latin and the Greek for Catholic and Orthodox believers: this language **surpassed the boundaries of the Bulgarian nation and become supranational.**

But language is not only official writing, blessed by the Autocephalous Bulgarian Church. Language is also apocryphal and heretic, it is the spoken word. If apocryphal writing contains degraded profane imagery and mythical legends, transformed in folklore, as well as the individuality of anonymous authors, more or less devoted Christians, **heresy** is hidden in the writings of its raging adversaries.

The primeval Creator is God. His elder son Satan hatched a conspiracy but his rebellion failed and he was expelled to the wasteland, where he created the visible sky,

---

Изображение на писар. Сборник на поп Пунчо.
Ръкописна сбирка на Народната библиотека
„Св. св. Кирил и Методий“ – София, № 693, XVIII в.

Portrait of Priest Puncho, Priest Puncho's Collection.
Handwritten Collection, National Library St. Cyril and
St. Methodius, Sofia, Number 693, 18th century.

ден на пустата земя, където създал видимото небе, моретата, реките, растенията, животните и накрая човека. Сатанаил обаче не успял да му вдъхне душа и по-

the seas, the rivers, the plants, the animals, and finally man. Satan, however, did not succeed in breathing life into him and asked God to do it. For that reason man was the creation of God, and not of Satan.

Поглед към катедралната църква „Св. София“, XI–XIV в. Охрид (дн. Македония).

View of St. Sofia Cathedral, 11th-14th c., Ohrid, present Macedonia.

Разпространение на богомилството – българско дуалистично еретическо учение, оказва огромно въздействие в Европа през X–XIV в. с концепцията си за Добро и Зло и принуждава християнската църква да усъвършенства своите възгледи, за да му се противопостави.

Spreading out of Bogomil ideology, the Bulgarian dualistic heretic cult, had an enormous spiritual influence in Europe in 10th-14th c. with its concept of Good and Evil. It forced Christian Church to develop its views so that it could resist it.

молил Бог да го стори. Затова човекът е творение и на Бога, и на Сатанаил.

Тази дуалистична доктрина, която съдържа ирански и източни мистериални влияния, елементи на старата елинска философска неоплатоническа традиция и преки заемки от гностицизма и от египетския херметизъм, в България от IX и X в. и особено по времето на наследника на цар Симеон I **Петър** (927–970 г.) е позната като **богомилство**. Смята се, че Богомил бил свещеник, който пръв разпространил дуалистичната ерес на вярата в Благия Бог и на отрицанието на греховната, на порочната природа на видимия свят. Богомилите се надявали, че Иисус Христос – „по-малкият син на Бога“ – ще донесе спасение от духовенството, светите тайнства, иконите и кръста, които били противни на първоначалното състояние на Божията доброта.

Организираны в общини, които били образувани от вътрешния кръг на „съвършените“ и от външния на привържениците и на съмишлениците, богомилите са преследвани и от царя, и от църквата, тъй като във византийско-славянския свят политическият авторитет и православната догма представляват цялостност. От началото на XIII до средата на XIV в. български царе ръководят поне три събора, които осъждат и изгарят богомилски водачи – на кладата отиват онези, които рушат държавата и нейната религия в смутните периоди на късното средновековие и в навечерието на надигащото се османско нашествие.

Богомилският еретизъм пренася обаче патоса на своята съпротива далеч на запад. Още през XII в. учението прониква в Сърбия, Хърватия и дори в планините на Босна, временно става официална религия. По същото време се забелязват

This dualistic doctrine, which contains Iranian and Eastern mysterial influence, elements of ancient Hellenic philosophical neo-Platonic tradition and direct borrowings from gnosticism and Egyptian Hermetism, is known in Bulgaria as the **Bogomil heresy** of the 9th and 10th c., and especially of the time of Simeon's successor King **Peter** (927–970). It is believed that Bogomil was a priest, who first disseminated the dualistic heresy of the faith in the Kind God and of the negation of the sinful, wicked nature of this world. The Bogomils hoped that Jesus Christ, the “younger son of Our God” will bring salvation from the clergy, the holy sacrament, the icons and the cross, which stood contrary to the initial state of God's kindness.

Organized in communities, constructed by the internal circle of the “perfect” and the external one of the sympathizers, the Bogomils were persecuted by the King and the Church since in the Byzantine and Slavic world political authority and Orthodox dogma were one. From the beginning of the 13th till the middle of the 14th c. Bulgarian kings presided over three Councils, which sentenced Bogomil leaders and put them to fire. Destined to burn were those, who destroyed the State and its religion in the tumultuous periods of the Late Middle Ages and on the eve of the oncoming Ottoman invasion.

The Bogomil heresy, however, transmitted the pathos of its rebellion far to the West. As early as the 12th c. the heresy spread in Serbia, Croatia and even in the mountains of Bosnia, where it became for sometime official religion. At the same time elements of the Bogomil heresy appeared in the movement, the principles and the secret societies of the Cathars, the Albigenses and the Bugres in Italy and Southern France. Their

Надгробни плочи на богомили от XIV в. — Радимисе, Югославия — техният изобразителен език все още е голямо предизвикателство към специалистите, които не са го декодирали напълно.

По Encyclopaedia Universalis, corpus 4, Paris, 1999, p. 286, 287.

Tombstones from the Bogomil cemetery in Radimice, Yugoslavia, 14th c. Their imagery is still a challenge to the experts, who have not decoded it completely yet.

Encyclopaedia Universalis, corpus 4, Paris, 1999, p. 286, 287.

и първите прояви на богомилството в движенията, принципите и тайните организации на катарите, албигойците и бугрите в Италия и Южна Франция. Тяхното слово, запазено в малобройни съчинения, понякога мистифицирани и фалшифицирани, предизвиква в тези страни жестоки ответни репресии, в които взема участие и Светата Инквизиция.

Кой как вижда злото на земята и как се бори с него, си остава обаче великото преимущество на устното слово. То е и оръжието на светците-отшелници, проповедници и мъченици за вярата, които, за разлика от еретиците и срещу тях, го използват **за човека, а не против институции**. От гледна точка на църквата те са еретици. От гледна точка на културологията и общочовешкия морал обаче, те са прометеевци на Европейския Ренесанс. Тази дълга процесия от боговдъхновени мъже и жени в средновековна и ренесансова България започва със самоуединения се обитател на планината Рила.

teaching, preserved in a small number of written sources, sometimes mystified or falsified, provoked in these countries severe repression with the participation of the Inquisition.

How do we see evil on Earth and how do we fight it, however, remains the priority of the spoken word. It is also the weapon of the holy hermits, preachers and martyrs of faith, who, as different from the heretics and against them, used the word in the name of man and not against institutions. From the point of view of the Church they are heretics. From the point of view of the theory and history of culture and universal human ethics, however, there are the Prometheuses of the European Renaissance. This long list of men and women in Medieval and Renaissance Bulgaria, inspired by God, begins with the lonely hermit of the Rila mountain.

St. Joan Rilski (c. 876–946) was born in the small village of Skrino near

Св. Йоан Рилски (около 876–946 г.), родом от селцето Скрино при гр. Кюстендил, се оттегля на млади години около мястото, където сега се издига българската светиня – Рилският манастир, – и се отдава на съзерцанието и на промишляването. Легендата за мъжа, който видял Бога и чул напътствията му, съдържа всъщност призива всеки вярващ да извърши усилието да се промени, търсейки в себе си. Духът сам разкрива скритите си добродетели и пречиства омърсените, за да може да се сближи с Познанието, което Бог предоставя на освободения от тленните си страсти.

Това благородно изпитание се изживява, ако вярата е толкова силна и дълбока, че словото ѝ да назовава всички видими и невидими неща с истинските им имена. Трудно постижимо и затова достъпно за малцина богопросветлени, поучението на св. Йоан Рилски гласи, на езика на Историята, че **назоваването укрепва не толкова смирението, колкото Енергията.**

Kyustendil. He retired very young to the spot, where now stands Bulgaria's sacred place – the Rila Monastery – and devoted himself to contemplation and reasoning. The legend of the man, who saw God and heard his directions, contains an appeal to every believer to make the effort and change in search of his own self. The spirit reveals its own virtues and purifies the defiled in order to come closer to the Knowledge, which God grants to those free of their transient passions.

This noble trial is experienced if faith is so strong and deep that its words call all visible and invisible things with their true names. Difficult to achieve and for that reason admissible to the chosen few, enlightened by God, the teaching of St. Joan Rilski states, in the language of History, that **the naming of things strengthens not that much the humbleness but the Energy.**

Рилският манастир – духовно средище на Българите в Европа и геометричен център на българските земи през IX–X в.

Rila Monastery, a spiritual centre of the Bulgarians in Europe and the geometric centre of Bulgarian lands in 9th–10th c.

Покровителят на Българите в Европа св. Йоан Рилски. Стенопис от параклиса „Св. Сава и св. Симеон“, Рилски манастир, XIX в.

The patron of the Bulgarians in Europe, St Joan Rilski. A mural from the St. Sava and St. Simeon Chapel in Rila Monastery, 19th c.

ЕНЕРГИЯТА

Когато цар **Калоян** (1197–1207 г.) мотивира своето искане да бъде признат санът му от папа Инокентий III, за да легитимира пред Светия престол и цяла Европа възстановяването на българската империя след византийското владичество, той добавя: „... ние, като любим син, искаме от нашата майка, Римската църква, царска корона и достойнство, според което са ги имали нашите стари императори. Както намираме записано в нашите книги, един е бил Петър, втори Самуил и други, които са ги предхождали по царуване.“

Предисторията на тази декларация е написана от много благородници и от цял народ. Тя започва с действията на синовете на управителя на Югозападна България Никола, които организират войска за освобождаването на останалата територия на държавата от нахлулите византийци под предводителството на император Йоан Цимисхи. През 971 г. Велики Преслав и земята до Дунав е вече негово владение, но мъжете на аристократическия род от Преспа го освобождават. Измежду четиримата жив ос-

---

Балдуиновата кула на хълма Царевец във Велико Търново, в която се предполага, че е бил затворен латинският император на Константинопол Балдуин I Фландърски след загубата на битката си срещу цар Калоян през 1205 г.

Baudouin's Tower on Tsarevetz Hill in Veliko Tarnovo, where probably the Latin Emperor of Constantinople, Baudouin I of Flanders was imprisoned after he lost his battle against King Kaloyan in 1205.

THE ENERGY

When King **Kaloyan** (1197–1207) motivated his claim before Pope Innocent III to recognize his rank in order to make legitimate before the Papal throne and the whole of Europe the recovery of the Bulgarian Empire after the Byzantine rule, he added: “...We, as a loving son, want from our mother, the Church of Rome, a crown of a king and dignity, like the one possessed by our old emperors. As we find written in our old books, one was Peter, a second one was Samuel, and others who preceded them in reigning.”

Many noblemen and all the people write the pre-history of this declaration. It begins with the actions of the sons of the Governor of Southwestern Bulgaria, Nikola, who summoned an army for the liberation of the rest of the territory from the Byzantine invaders, lead by Emperor Joan Tzimiskes. In 971 Great Preslav and the land up to the Danube was already under the Emperor's rule but the men from the aristocratic family from Prespa liberated it. Among the four sons only Samuel survived, because David and Moses were killed on the battlefield, while the third one, Aron, was the victim of betrayal. In 977 **Samuel** was still a rebellious feudal lord and a liberator of his country. From defense he switched to counterattack and reached the town of Larissa in Tessalia. And in 991 he was already “the absolute ruler of Bulgarians.”

тава **Самуил**, защото Давид и Мойсей загиват на бойното поле, а третият, Арон – след предателство. През 977 г. Самуил е още въстанал феодал и освободител на родината си, който от отбрана

Крепостта на цар Самуил (997–1014 г.) в гр. Охрид – столица на България от 997 до 1018 г. след превземането на Велики Преслав от византийците.

King Samuel's fortress (997–1014) in the town of Ohrid which was the capital of the Bulgarian state from 997 to 1018 after the occupation of Veliki Preslav by Byzantines.

The new king was personified activity. In 997 he moved his residence from Prespa to Ohrid in order to feel deeply – and he admits it – the enthusiasm of the spirit of St. Kliment Ohridski, who creat-

България при цар Самуил (997–1014 г.). Той се опитва да възстанови империята от времето на цар Симеон Велики с център в Охрид, под покровителството на духовните наставници на Българите св. Наум и св. Климент.

Bulgaria of King Samuel. He tried to restore the empire from the time of King Simeon the Great with a new centre in Ohrid under the patronage of the spiritual leaders of the Bulgarians, St. Naum and St. Kliment.

преминава в контранастъпление и достига до град Лариса в Тесалия, но през 991 г. е вече, както го наричат летописците, „самовластен господар на Българите“.

Новият цар е персонифицираната активност. През 997 г. той премества резиденцията си от Преспа в Охрид, за да се изпълни – и той това не крие! – със завладяващия ентузиазъм на духа на св. Климент Охридски, създал в този град люлка на древнобългарската култура, книжовност и просвета. През 998 г. Самуил е признат за български цар от Римската църква, за да получи подкрепа в очертаващата се тежка война срещу Византийската империя, а през 998 г. преминава отново победното трасе на Симеон I, излиза на Адриатическия бряг при Далмация и овладява цялата западна половина на Балканския полуостров.

От изток обаче византийската войска настъпва към Централна и Западна България под ръководството на големия пълководец и държавник Василий II. Той превзема дори Видин, но деспотът Кракра, защитникът на ключовата крепост при Перник, която контролира пътя от Егейско море към Дунав, го отхвърля. Едва през 1014 г. Василий II разгромява Самуиловата войска в района на планината Беласица северно от Егейско море и превръща победата си в отмъщение за загубата на византийците срещу Симеон I при Ахелой – той пленява и ослепява над 14 000 български войници, които провожда на царя им. При тази картина Самуил умира от сърдечен пристъп.

Четири години по-късно България окончателно изгубва независимостта си, но не и енергията си да разпознава истинските стойности. Изгарянето на бого-

ed in this town the cradle of Old Bulgarian culture, literature and education. In 998 the Roman Church recognized Samuel as King of Bulgaria in order to have his support in the coming war against the Byzantine Empire. In 998 Samuel passed again the victorious route of Simeon I, arrived at the Adriatic coast of Dalmatia, and conquered the western part of the Balkan Peninsula.

The Byzantine army, however, marched on from the east, headed for Central and Western Bulgaria, lead by the great commander and statesman Basil II. He even conquered Vidin, but despot Krakra, the defender of the key fortress near Pernik, which controlled the road from the Aegean sea to the Danube, fought him off. Only in 1014 Basil II succeeded in destroying Samuel's army in the region of Belasitza mountain, north of the Aegean sea. He turned his victory into revenge for the defeat of the Byzantines at Aheloi. Basil II captured and blinded over 14 000 Bulgarian soldiers and sent them back to their king. Seeing them, Samuel died of heart attack.

Four years later Bulgaria lost its independence but not its energy to recognize genuine values. The burning of the Bogomil leader Vasiliy on the stake in Constantinople in 1111 restored the subversive activity against the State in a new function – this time against the Byzantine Empire. Apocryphal literature and the passionals of the saints became manifests

---

Крепостта на хълма Царевец във Велико Търново – столица на българската империя между 1185 и 1393 г.

The fortress on Tsarevetz Hill in Veliko Tarnovo, the capital of the Bulgarian Empire from 1185 to 1393.

България „на трите морета“ – Черно, Егейско и Адриатическо, при цар Иван Асен II (1218–1241 г.) – образ на Симеонова и на Самуилова България, „вечната“ земя между Изтока и Запада на Европа.

Bulgaria “on the three seas” – Black Sea, Aegean Sea and Adriatic Sea, of King Ivan Asen II (1218–1241). It was a realization of Simeon’s and Samuel’s Bulgaria, the “eternal land” between the East and the West of Europe.

Златна монета, сечена по времето на цар Иван Асен II (лице и гръб).
Национален археологически музей, София.

A gold coin,
of King Ivan Assen II
(face and reverse).
*National Museum of
Archaeology, Sofia.*

милския водач Василий на клада в Константинопол през 1111 г. възвръща антидържавната подривна дейност в новата ѝ функция, този път срещу византийската империя, а апокрифната литература и житията на светиите – сред тях и народното безименно житие на св. Йоан Рилски от 1183 г. – се преобразяват в манифести на съпротивата.

Тя започва с въстанието през 1185 г., вдигнато от братята Петър и Асен и доведено до успех от цар **Асен I** (1190–1196 г.). Въпреки променливите успехи през тези бързо изтекли години, заговорите срещу братята, убийството на цар Асен от подкупен болярин през 1196 г. и смъртта на Петър през 1197 г., българската държавност възкръсва през 1187 г., а Византия се отказва напълно от реконкистата си чак когато Калоян се появява начело на конницата си в Източна Тракия в 1199 г. и превзема Варна две години по-късно.

Унията на владетеля с папа Инокентий III и признаването на царското му достойнство от Рим не му попречва да сключи нужния съюз с византийците срещу Латинската империя в Константинопол, устроено в старата имперска столица от рицарите-кръстоносци под водачеството на Бодуен I Фландърски. Бодуен запазва престола си броени месеци след 1204 г., когато се възкачва на него, защото Калоян разбива войската му през април на следната година в равнината край Едирне, римско-византийския Хадрианопол.

Славният му приемник цар **Иван Асен II** (1218–1241 г.), който продължава властта на Асеновци след вътрешни междоусобни перипетии, постига най-голямото териториално разширение на България. „*Царят на Българи и Гърци*“, както гласи пълната му титулатура,

of rebellion. Among them was also the folk passional of St. Joan Rilski of 1183.

The rebellion started in 1185 with the riot of the brothers Peter and Assen and was later brought to a successful end by King **Assen I** (1190–1196). In spite of wavering success during all these years, the conspiracies against the two brothers, the killing of King Assen by a corrupt boyar in 1196, and the death of Peter in 1197, the Bulgarian State came to free life again in 1187. In the same time Byzantium dropped its reconquista completely only when Kaloyan appeared at the head of his cavalry in Eastern Thrace in 1199 and conquered Varna two years later.

The union of the King with Pope Innocent III and the recognition of his royal rank by Rome did not stop him to sign the same union with Byzantium against the Latin Empire in Constantinople, formed in the old imperial capital by the crusader knights under the leadership of Baudouin I of Flanders. Baudouin kept his throne only a few months after 1204, the year of his ascension, because Kaloyan destroyed his army in April next year in the plane at pres. Edrine, the Roman-Byzantine Hadrianople.

Kaloyan's glorious successor King **Ivan Assen II** (1218–1241), who took up the dynasty line of the Assen family after

---

Асеновата крепост на пътя от Пловдив към Егейско море през Родопите, недалеч от Бачковския манастир, XIII в.

Assen's Fortress on the road from Plovdiv to Aegean Sea through the Rhodopes Mountains, near Bachkovo Monastery, 13th c.

† Феодора хѣба вѣрнаа
и новопросвѣщеннаа
црца, и са млодрѣжница
вѣсѣмь

блѣгарѣмь
и грѣкомь:

† Иоанъ александръ
вѣ хѣба вѣрѣмь црѣ

и са млодрѣжѣмь
вѣсѣмь блѣгарѣмь
и грѣкомь

иоаннѣ
црѣ снѣ
белѣка црѣ иоанъ

але
за

иоанъ
црѣ снѣ
црѣвѣ

завещава на следващите владетели една историческа отговорност, която те не могат да носят.

Попречват им събитията от – както се твърди понякога – „последната вълна от Великото преселение на народите“. Тази вълна е нашествието на османските Турци през XIV в. След продължителното, но все по-отслабващо царуване на **Иван Александър** (1331–1371 г.), България е поделена между наследниците му, а в същата година патриарх на обречената църква във Велико Търново, в столицата на Асеновската династия, става **Евтимий**, духовникът, ученият, литераторът и реформаторът на писмеността.

„Този лъч на залязващото слънце“ преживява битката при Косово, в която Мурад I е убит от сръбския крал Лазар, а Лазар – от сина на султана, Баязид „Светкавицата“. Тази драма, разиграла се през 1389 г., превръща последвалите я събития в трагедия. На 17 юли 1393 г. Баязид шурмува и превзема столицата Велико Търново, ликвидира царството на **Иван Шишман** (1371–1395 г.), а след битката при Никопол на Дунав през 1396 г. – царството на **Иван Срацимир** (1356–1396 г.) и завладява цяла България.

Легендата разказва, че палачът, който трябвало да отсече главата на духовния защитник на Велико Търново, на Евтимий, не можал да нанесе удара си, защото ръката му се парализирала. Патриархът умрял в заточение, може би – в манастира над с. Бачково, южно от Пловдив.

Иван Александър (1331–1371 г.) и царица Теодора със синовете си Иван Асен и Иван Шишман. Миниатюра от царското Четвероевангелие, т.нар. днес Лондонското евангелие (1356 г.). *Британска библиотека, Лондон*

King Ivan Alexander (1331–1371) and Queen Teodora with their sons Ivan Assen and Ivan Shishman. A miniature from the King's Gospel, called London Gospel today (1356), *British Library, London*.

internecine wars, achieved the greatest territorial expansion of Bulgaria. “*The King of Bulgarians and Greeks*”, as was his full title, left to the successive rulers a historical responsibility, which they were not able to bear.

An obstacle for them was “the last wave of the Great Migration”, as is often claimed. This wave was the invasion of the Ottoman Turks in the 14th c. After the long but waning reign of **Ivan Alexander** (1331–1371) Bulgaria was divided among his heirs. In the same year Euthymius – clergyman, scholar, writer and reformer of our writing system, was elected Patriarch of the doomed church of Veliko Turnovo, the capital of the Assen dynasty.

“This ray of the setting sun” survived the battle of Kosovo, in which Murad I was killed by the Serbian king Lazar. And Lazar was killed by the son of the Sultan, Bayazid “The Lightning”. This drama, unfolding in 1389, tuned the following events into a tragedy. On July 17, 1393 Bayazid attacked and conquered the capital Veliko Turnovo and put an end to the kingdom of **Ivan Shishman** (1371–1395). After the battle of Nikopol on the Danube in 1396 he also put an end to the kingdom of **Ivan Sratzimir** (1356–1396) and conquered the whole of Bulgaria.

The legend has it that the executioner, who had to cut off the head of the spiritual defender of Veliko Turnovo, Euthymius, could not strike this blow because his hand went numb. The Patriarch died in exile, probably in the monastery above the village of Bachkovo, south of Plovdiv.

ЕВТИМИЙ
ПАТРИАРХЪ ТЪРНОВСКИ

Паметник на патриарх Евтимий в центъра на София – ученият, литераторът, свещенослужителят и защитникът на Велико Търново при обсадата на града от турците.

The monument to Patriarch Euthymius in Sofia – the scholar, clergyman and defender of Veliko Tarnovo besieged by the Turks.

В отговора си до цар Калоян папа Инокентий III написал: „Ти обаче смиренно поиска римската църква да ти даде корона, както се чете в твоите книги, че е дала на Петър, Самуил и другите твои знатнопаметни предци. Ние прочее, за да се уверим в това по-добре, наредихме да бъдат **прочетени внимателно нашите регистри, от които ясно узнахме, че в подчинената ти земя са били коронясани много царе.**“

Така, в поисканото и в полученото царствено достойнство се съдържа признанието за приемственост. В нея е въплътена **Енергия**, която е предизвикана от изпитанията и се захранва от тях. Тя не избухва веднъж, за да стихне, тя е **историческо Поведение**.

In his answer to King Kaloyan Pope Innocent III wrote: “You, however, humbly asked the Church of Rome to give you the royal crown, as it was given to Peter, Samuel and the rest of your glorious predecessors, as is written in your books. In order to be convinced We ordered that our registers **be read very carefully and it became perfectly clear that many kings had been crowned in the land you rule.**”

Thus the royal dignity, asked for and granted, contained the recognition of succession. It kept Energy, born by ordeals and fed by them. It did not explode unexpectedly to fade away, it was **historical Behaviour**.

Царевец зад укрепленията си – сърцето на Велико Търново

The Hill of Tsarevetz with its fortifications, the heart of Veliko Tarnovo.

ПОВЕДЕНИЕТО

THE BEHAVIOUR

Монахът от Хилендарския манастир на полуостров Атон **Паисий** (1722–1773 г.), роден в град Банско под северните склонове на Пирин планина и починал в Асеновград под северните склонове на Родопите, наричан отец заради служението си на Бога, но и заради признатото му от Българите духовно бащинство, е **името-код** за времето на турско владичество. Универсалността на „Паисиевия код“ се отнася за целия процес на установяване и отхвърляне на чуждото господство и се състои в острия въпрос как да се мисли и действа, когато няма държава, и в решителния му отговор – като се укрепва **самочувствието на духа**.

Този автор-отшелник, преровил библиотеките на Атонските манастири и обиколил други, за да узнае повече, написва „История славянобългарска“, сам започва да ѝ търси читатели сред грамотните и слушатели сред неграмотните, и завещава труда си на следовници, които да го преписват и разгласяват. Тъй отшелничеството става апостолство, апостолството – пробуждане, определяно често като „начало на българското възраждане“. Всъщност една периодизация повече разделя, отколкото свързва в приемствена последователност поведението на онези, които „произвеждат История“. Как тогава да бъдат духовно разкъсани наченките на европейско Възраждане през XIII–XIV в., възплътени в изобразителните изкуства и литературата, но силom ликвидирани, от подема през XVIII и XIX в., когато континюите-

The monk from the Hilendar monastery at the Athos Peninsula Paisiy (1722–1773) was born in Bansko in the northern slopes of the Pirin mountain and died in Assenovgrad, in the northern slopes of the Rhodopes. He was called “father” for his service to God, but also for spiritual fatherhood for the Bulgarians and he is the **code name** for the period of Turkish rule. The universality of “Paisiy’s code” refers to the entire process of imposition and rejection of the foreign rule. Its essence is in the fundamental question – how to think and act when there is no State, and in its answer – by strengthening **spiritual confidence**.

This hermit writer, who went through all libraries of the Athos monasteries and visited many others in order to learn more, wrote “Slavic-Bulgarian History”. He himself tried to find readers among the literate and listeners among the illiterate for what he had written and left his work to his disciples, who were to copy it and spread it wide. Thus the hermit turned into apostle, and the apostle’s mission provoked the

---

Българската духовна светиня в Атон – монашеската православна република на Халкидическия полуостров, Гърция. Манастирът „Св. Георги“, наречен Зографски манастир, съхранява в уникалната си библиотека едни от най-ценните за световната култура български ръкописи и старопечатни книги.

The Bulgarian spiritual sanctuary in Athos – the orthodox monks’ republic on the Halkidiki Peninsula, Greece. St. Georgi Monastery, called Zografski Monastery, treasures in its unique library some of the most valuable for the world culture Bulgarian mediaeval manuscripts and old printed books.

тът на поведението доказва, че **културата е по-устойчива от държавата**.

Отец Паисий задава в книгата си своя знаменит укорителен въпрос, отправен към сънародника му – „защо се срамиш да се наречеш Българин“ – през 1762 г. Българската царска династия и цялата потомствена аристокрация са отдавна ликвидирани, държавните институции са сринати, автокефалната църква и висшият клир са премахнати, а соловите дипломатически ходове на богати и образовани Българи из европейските столици през XVII в. естествено не са могли да доведат до пряка намеса в покорения европейски Югоизток.

Военните и въстаническите кампании нямат шансове срещу османската висо-

awakening often defined as “the beginning of Bulgarian National Revival”. In fact a periodization more often divides than links in successive continuation the behaviour of those who “make History”. How can we separate the beginning of European Renaissance of the 13th-14th c., embodied in fine art and literature, but destroyed by force, from the surge of the 18th and the 19th c., when the continuity of behaviour proved **that culture is more tenacious than the State?**

Father Paisiy asks in his book his admonishing question, addressed to his compatriot – „why are you ashamed to call yourself Bulgarian” – in 1762. The Bulgarian royal dynasty and the whole of the aristocracy had been long destroyed,

Отец Паисий Хилендарски.
Художник К. Денчев

Father Paisiy Hilendarski, a painting by K. Denchev.

коефективна и многобройна армия. Още през 1396 г. унгарският крал Сигизмунд, подкрепян от Светия престол, повежда кръстоносците си по долината на Дунав, но при Никопол (Северозападна България) е победен от султан Баязид I. Безуспешна е операцията на балканските владетели – сръбския Стефан Лазаревич, босненския Остоя, влашкия Мирчо и българския Константин, син на Иван Срацимир – от 1403–1404 г. Българският княз Фружин (1435 г.) не сполучва да се обедини с въстаналите албанци. Походът на полския крал Владислав VI Ягело, наречен Варненчик заради битката му с Мурад II край Варна, е смазан през 1444 г., въпреки участието на знаменития пълководец Янош Хунияди. Въстанието на Българите с център Велико Търново, подпомогнато и от войски на независимия влашки княз Михаил Храбри, избухва през 1598 г., но е задушено. Същата е съдбата на второто Велико Търновско въстание (1686 г.) и на Чипровското (1688 г.), както и на последвалото го след време общо въоръжено надигане за освобождение на Българите, обхванало всички западни краища на страната (1737 г.).

Тъкмо затова въпросът на отец Паисий е яростен призив поведението на Българите да се изпълни със самочувствие. Колкото и славно да е било миналото, страстно възстановено от монаха, то не е достатъчен импулс. Никой не е в състояние да възпрепятства Другия да се стреми към самосъзнание и да го постигне във вековното съизграждане на историята, която е винаги настояще. В такава **непрекъснато настояще** Българинът без държавност и официална църква формулира правилото, че отстъплението от вярата е отстъпление от народността,

state institutions were in ruins, the autocephalous Bulgarian Church and the high clergy did not exist any longer. The individual diplomatic activity of wealthy and educated Bulgarians in European capitals in the 17th c. naturally did not lead to the direct intervention in subjugated southeastern Europe.

Military and rebellious campaigns had no chance of success against the numerous and highly effective Ottoman army. As early as 1396 the Hungarian King Sigismund, supported by the Church of Rome, lead his crusaders down the Danube valley but was defeated at Nikopol by Sultan Bayazid I. The campaign of the Balkan rulers (1403–1404), the Serbian Stefan Lazarevich, the Bosnian Ostoya, the Wallach Mircho, and the Bulgarian Constantine, the son of Ivan Sratzimir, ended without success. The Bulgarian Prince Fruzhin (1435) failed in his union with the rebellious Albanians. The march of the Polish Prince Vladislav VI Jagelo, called Varnenchik after his battle with Murad II at Varna, was smashed in 1444, despite the participation of the famous military commander Janosh Huniadi. The uprising of the Bulgarians, centered in Veliko Turnovo, helped by the army of the independent Wallach Prince Michael The Brave, broke out in 1598, but was suppressed. The same happened to the second uprising in Veliko Turnovo (1686) and to the Chiprovtsi uprising (1688), followed by the armed rebellion for the liberation of Bulgarians, which covered all western regions of the country (1737).

This is why the question of Father Paisiy is an appeal to the Bulgarians to behave with more self-confidence. No matter how glorious their past had been, revived by the monk with passion, it was not a sufficient impulse. No one can stop the Other to

Манастирът над с. Бачково в Родопите, XI в.

The Monastery near the village of Bachkovo
in the Rhodopes Mountains.

че отказът от книжовност е отказ от познание, че бедността е социална обреченост и че изолацията от другите народи, потиснати или свободни, е унищожение на неговия собствен.

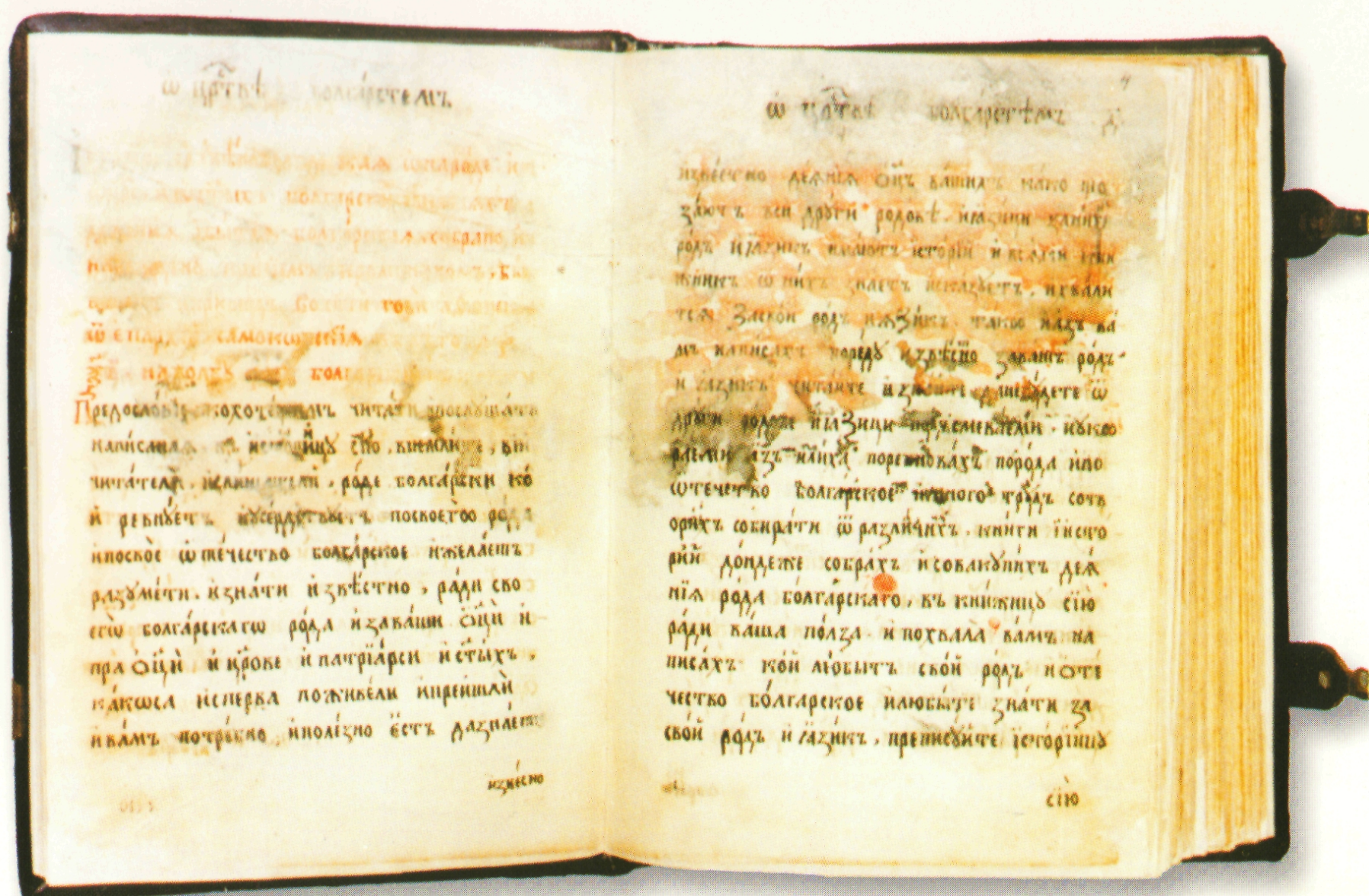
Устната историческа памет съхранява епическия, песенния, наративния и обредния фолклор във функцията му на посветително тайнство към принадлежността към ненакърнима общност. Тази памет подхранва новото мъченичество на светци, които общността канонизира заради отказа им да приемат чуждата вяра. Знайни и незнайни майстори, поддържащи в затворените си занаятчийски сдружения традицията на своите умения, зографисват църкви и манастири, вдигат часовникови кули на градските площади,

strive for self-awareness and to achieve it in the eternal creation of history, which is always a present. In such a **permanent present** the Bulgarian, born without State and official church, formulates the following rules - retreat from faith is retreat from nationality, refusal of education is refusal of knowledge, poverty is social predetermination, and isolation from other nations, oppressed or free, is equal to self-destruction.

Oral historical memory keeps the epic, musical, narrative and ritual folklore in its function of consecrative mystery of belonging to an inseparable community. This memory gives food to the new martyrdom

Оригинални страници от „История славянобългарска“ от Паисий Хилендарски. Библиотека на Атонския манастир „Св. Георги“.

Original pages of “Slavo-Bulgarian History” by Paisiy Hilendarski, Library of St. Georgi Athos Monastery.

строят приземни храмове и изработват златни и сребърни накити.

Литературната историческа памет, визуализирана за поклонниците на Рилския, Бачковския и други по-малки манастири, не е гибелно заличена, защото още в края на XV в. в чужбина започват да се отпечатват нови евангелия и молитвеници. Тази крехка книжовност, към която принадлежат и кратките приписки по полетата на свещените църковни книги и която след Паисий ще се разрази в литературното производство, възхожда обаче към Търновската школа на мъдри и талантиливи автори-духовници, водени от св. Теодосий Търновски и от патриарх Евтимий.

Тази школа излъчва двама търновци-мисионери за православния свят – митрополит Киевски и на цяла Русия **Киприан**, който завършва дните си през 1406 г., и **Григорий Цамблак**, литовски митрополит и книжовник в Русия, Сърбия, Молдова и Литва. Цамблак умира през 1420 г. в молдовския манастир Нямец, където се приютили много български духовници след падането на Велико Търново и с време го превърнали в средище на среднобългарската книжовност – във фондохранилищата му и до днес се пазят десетки томовете, изписани на Евтимиевия български език.

Върху изчезналата днес епитафия на гроба на Григорий Цамблак в манастира стоели думите „**Търново го роди, Атон го откърми, Киев го прие за пастир, а тук намери покой**“.

Имал е основание отец Паисий да иска от сънародниците си поведение със самочувствие! На това основание той е огласил и техния **Идеал** – **да бъдат свободни в свободния свят**.

of saints, canonized by society for their denial to adopt a foreign religion. Known and unknown masters, who preserved their skills in closed artisan guilds, painted churches and monasteries, erected clock towers in city squares, built underground temples and made gold and silver jewelry.

The literary historical memory, visualized for the pilgrims of the Rila, Bachkovo and other smaller monasteries, is not fatally destroyed, for towards the end of the 15th c., because new gospels and prayer books were printed abroad. This fragile literary activity, to which also belong short notes in the margins of the sacred church books and which, after Paisiy, flourished into literary production, had its roots in the Turnovo school of wise and talented monastic writers, lead by St. Teodosiy of Turnovo and Patriarch Euthymius.

This school gave the Orthodox world two missionaries – the Bishop of Kiev and the whole of Russia, **Kiprian**, who died in 1406, and **Grigoriy Tzamlak**, the Bishop of Lithuania and educationist in Russia, Serbia, Moldova and Lithuania. Tzamlak died in 1420 in the Moldovian monastery Nyamtz, where many Bulgarian priests found refuge after the fall of Veliko Turnovo. They turned it into a center of Bulgarian writing and education. Its archives still keep scores of volumes, written in the Bulgarian language of Euthymius.

In the epitaph on the tombstone of Grigoriy Tzamlak, now lost, stood the words “**Turnovo gave him life, Athos raised him, Kiev had him for a spiritual leader, and here he found peace**”.

Paisiy had all the right to require self-confident acts from his compatriots! On the same grounds he formulated their **Ideal** – **to be free in a free world**.

Мисиите на светците Григорий Цамблак и св. Киприан (XIV–XV в.). Когато държавата не съществува, Паметта, Познанието и Вярата стават по-силни, защото носят и Упование.

The missions of St. Grigoriy Tzambлак and St. Kiprian (14th–15th c.). When the state does not exist, Memory, Knowledge and Faith become stronger because they bring Reliance.

ИДЕАЛЪТ

Какво се случва с този идеал?
1829 г. – Руско-турска война на територията на България и плаха надежда за освобождение.

1824 г. – В Брашов излиза прословутият „Рибен буквар“ на д-р Петър Берон – едно уникално учебно помагало, съсредоточило на страниците си информация от всички сфери на човешкото познание.

1835 г. – В Габрово се създава първото българско светско училище, прераснало в 1874 г. в известната Априловска гимназия. Народните будители Васил Априлов, Неофит Рилски, Неофит Бозвели и др. пръскат искрите на познанието, превръщайки се във факел на непрестанно будния български стремеж към културно въздигане и усъвършенстване.

1839 г. – Обявяване на Гюлханския хатишериф, с който всички поданици на Османската империя получават формално равни права.

1853 г. – Начало на Кримската война и преминаване на руски войски на юг от Дунав.

1858 г. – Първият план на Георги С. Раковски за „вътрешно освобождение“. Българската интелектуална емиграция в съседните, все още васални на Турция, страни започва да се революционизира.

1860 г. – Българите в Истанбул отхвърлят юрисдикцията на гръцката Константинополска патриаршия на своята Великденска литургия и начеват битката за самостоятелна църква.

THE IDEAL

What happened to that ideal?
1829 - The Russian-Turkish War on the territory of Bulgaria and a timid hope for liberation.

1824 – The famous “Fish Primer” was published in Brashov, written by Dr. Peter Beron, a unique educative manual that accumulated on its pages information from all spheres of human knowledge.

1835 – The first secular school was founded in Gabrovo, later transformed into the famous Aprilov High School. The leaders of the Bulgarian National Revival Vassil Aprilov, Neofit Rilsky, Neofit Bozvely and others spread the fire of knowledge, turning themselves into a torch of the everlasting Bulgarian battle for cultural development and perfection.

1839 – Declaration of the Gyulhan hatisherif, by which all citizens of the Ottoman Empire received, formally, equal rights.

1853 – Beginning of the Crimean War and the march of the Russian army south of the Danube.

1858 – The first plan of Georgi S. Rakovsky for “internal liberation”. Bulgarian émigré intellectuals in the neighbouring countries, still vassals to Turkey, were overwhelmed by the revolutionary ideas.

Забележителният иконостас на църквата „Св. Богородица“ в Рилския манастир

The remarkable iconostasis in the Holy Mother of God Church at Rila Monastery.

Църквата „Св. Богородица“ в Рилския манастир. Стенописите на купола, централната част на църквата и иконостаса са дело на Захари Зограф и художници и резбари от Самоковската школа, 40-те години на XIX в.

The Church of the Holy Mother in the Rila Monastery. The mural paintings on the dome of the central part of the church and the iconostasis are the work of Zakhari Zograf and painters from the Samokov School; the 1840 s.

1862 г. – Неуморимият Г. С. Раковски създава в Белград т.нар. Привременно българско началство или правителство в изгнание. Българската военна легия, организирана от емиграцията, взима участие в битката на Сърбите срещу турския белградски гарнизон.

1866 г. – Обширната мрежа от читалища в България, средища на просвета и култура, е увенчана от откриването на българско читалище в Истанбул. Българската емиграция в Букурещ, сред която лидерства именитият писател Любен Каравелов, майстор и на руската, и на сръбската изящна словесност, създава таен Централен български комитет за освобождение.

1860 – The Bulgarians in Istanbul rejected the jurisdiction of the Greek Patriarchate in Constantinople at the Easter liturgy and set the beginning of a struggle for independent church.

1862 – The untiring G. S. Rakovsky created in Belgrade the so-called Provisional Bulgarian Rule or Émigré Government. The Bulgarian Military Legion, organized by the emigration, took active part in the battle of the Serbs against the Turkish Belgrade garrison.

1866 – The wide network of community centres in Bulgaria, places of education and culture, was crowned by the opening of the Bulgarian community centre in Istanbul. The Bulgarian emigrants in Bucharest, among whom was the eminent writer L. Karavelov, also master of Russian and Serbian literature organized a Secret Central Bulgarian Committee for Liberation.

1867 – Beginning of organized revolutionary detachments in Bulgaria, armed in Romania. A second Bulgarian Military Legion was organized in Belgrade.

Гимназия в Габрово – първото светско училище от XIX в., изградена по идея и със средствата на възрожденеца Васил Априлов

The Gabrovo Secondary School (Gymnazia) built with funds and on the initiative of Vasil Aprilov, 19th c.

Интериор от Хиндяновата къща в стария Пловдив, XIX в.

Interior of a house in the Old Town in Plovdiv, 19th c.

Георги С. Раковски (1821–1867 г.) – стратег на революционно-освободителното движение на Българите

Georgi S. Rakovski (1821–1867) – the strategist of the revolutionary national liberation movement of the Bulgarians.

1867 г. – Начало на организирано четническо движение в България, което се въоръжава в Румъния. Втора военна българска легия е създадена в Белград.

1868 г. – Четата на легендарните войводи Хаджи Димитър и Стефан Караджа преминава Дунав, за да остави героичната си гибел под връх Бузлуджа в Централна Стара планина като символ на несломима воля за отхвърляне на чуждото господство. През декември същата година дяконът **Игнатий** от Карлово, наречен от българските legioneri в Белград **Левски**, заради „лъвските“ си качества, предприема първата си обиколка на страната за учредяване на тайни революционни комитети.

1869 г. – Традицията на читалищата и на светските училища, които се създават и поддържат от самото население, е ко-

Васил Левски (1837–1873 г.) – Апостолът на свободата на Българите

Vasil Levski (1837–1873) – The Apostle of Freedom of the Bulgarians.

1868 – The detachment of the legendary commanders Hadzi Dimiter and Stefan Karadzha crossed the Danube to die a heroic death under peak Buzludza in the Central Balkans, a symbol of unbreakable will for overthrowing the foreign oppression. In December the same year dean **Ignatiy** from Karlovo, called **Levsky** by the Bulgarian legion members in Belgrade for his qualities “of a lion”, made his first tour of the country to organize clandestine revolutionary committees.

1869 – The tradition of community centres and secular schools, founded and supported by the citizens, reached its peak in the foundation of the “Bulgarian Literary Society” in Braila, Romania, to become the Bulgarian Academy of Sciences after the Liberation.

Слика — литографията А. Калевски. София, Маи 1872

Същият задръж работи за протестанти

Слика — литографията А. Калевски. София, Маи 1872

ПАМЯТНИКЪ

за освобождението на Българската Църква от Гръцк Вселенска Патриархия след петнадесетгодишна борба.
 Първия Екзарх Български, АНТИМЪ Виденски, получи Императорск Братство 3 Априлий 1872 г. издалъ въ царствованието Сул-
 танъ Абдул Азизъ Ала, за да утвърди отдѣлната Българска Църковна Иерархия, възобновена и утвърдена по
 Высочайшъ императорск указъ на 22 септемврий 1870 г. въ Цариградъ.

Любен Каравелов (1834–1879 г.) – писател, публицист, журналист и ръководител на Българския революционен централен комитет в Букурещ

Lyuben Karavelov (1834–1879) – a writer, publicist, journalist and leader of the Bulgarian Revolutionary Central Committee in Bucarest

ронясана от „Българско книжовно дружество“ в Браила, Румъния, преустроено в Българска академия на науките след Освобождението.

1870 г. – Султанската канцелария издава ферман за самостоятелна българска църква и за Българска екзархия.

Българската емиграция в Букурещ окончателно признава Любен Каравелов за свой водач и упълномощава Васил Левски да извърши втората си обиколка

Триумф на българската воля за духовна свобода и църковна независимост по времето на Османското владичество. *Литография от Н. Павлович (1872 г.).*

The triumph of Bulgarian will for spiritual freedom and church independence in the time of Ottoman domination. *A lithograph by artist N. Pavlovich (1872).*

Христо Ботев (1848–1876 г.) – гениалният български поет-революционер, загинал в битка с турците като водач на въстаническа чета

Hristo Botev (1848–1876) – the genius Bulgarian poet and revolutionary, who perished fighting the Turks as a commander of a revolutionary brigade.

1870 – The administration of the Sultan issued a firman for an independent Bulgarian Church and a Bulgarian Exarchate.

Bulgarian emigrants in Bucharest finally recognized Lyuben Karavelov as their leader and authorized Vassil Levsky to make his second tour of the country. He formulated the goal of the revolutionary committees – to prepare a general uprising without waiting for external help, to fight, as their organizer, already named **“The Apostle of Freedom”**, put it, **“for a pure and sacred republic”**. Levsky proclaimed that the human rights and liberties of all ethnic groups in this republic would be guaranteed. His is the thought: **“Time is**

на България. Той формулира целта на революционните комитети – да подготвят всеобщо въстание, без да искат или чакат външна намеса, като се борят, по думите на организатора си, вече назоваван **„Апостола на Свободата“**, за **„чиста и свята република“**. Левски прокламира, че човешките права и свободи на всички етнически общности в тази република ще бъдат гарантирани. Негови са думите: **„Времето е в нас и ние сме във времето.“**

1871 г. – Народният събор в Истанбул приема устава на Българската екзархия; на следната година за първи български екзарх е избран Антим Видински.

1873 г. – Заловен през декември предишната година, Апостолът на Свободата е обесен в София след съдебен процес, на който прозвучават думите – кредо на призования за саможертва – **„Сам съм, други няма“**.

1875 г. – Българският революционен централен комитет в Гюргево, Румъния, наследник на предишните и върховен орган на действащите комитети, взима решение за всеобщо въстание.

1876 г. – Въстанието е обявено на 20 април в град Копривщица и е потушено с кръвта на повече от 30 000 мъже и с репресии над непокорното население.

Христо Ботев, геният на българската поезия, повежда близо 200 четници от Румъния, но загива при сражение с редовна турска войска в Стара планина над град Враца, Северозападна България. Негов е стихът: **„Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира...“**

1877/1878 г. – След политически договарености, Русия обявява война на Османската империя и освобождава Бълга-

within us and we are within Time.”

1871 – The Council in Istanbul adopted the codex of the Bulgarian Exarchate. In the next year the first Bulgarian Exarch, Antim of Vidin, was elected.

1873 – Arrested in December of the previous year, the Apostle of Freedom was hanged in Sofia after trial, at which he pronounced the words, expressing the credo of a person who was ready to sacrifice himself – ***“I am alone, there is no one else.”***

1875 – The Bulgarian Revolutionary Central Committee in Giurgiu, Romania, a successor of the previous ones and a supreme organ of the acting committees, took its decision for a general uprising.

1876 – The uprising was declared on April 20 in the town of Koprivshtitza and was crushed with the death of more than 30 000 men and repression against the rebellious population.

Hristo Botev, the genius of Bulgarian poetry, lead about 200 brigands from Romania, but perished in battle with the regular Turkish army in the Balkans by the town of Vratza, Northwestern Bulgaria. His is the verse: ***“He, who perishes fighting for freedom, he does not die...”***

1877/1878 – After political negotiations Russia declared war on the Ottoman Empire and liberated Bulgaria. The modern Bulgarian army was born from the so-called Volunteer Corps, under the command of Russian officers, winning its immortal glory in the battle at peak Shipka, Central Balkans.

On March 3, 1878, Bulgaria’s National Holiday, a peace treaty was signed in the small town of San Stefano near Istanbul, which secured the independence of Romania, Monte Negro, Serbia and granted Bulgaria an autonomous status within its ethnic and cultural boundaries – from the

---

Паметникът на Васил Левски в София (1880 г.)

The monument to Vasil Levski in Sofia (1880).

Априлското въстание от 1876 г. Военният ръководител на въстанието Георги Бенковски начело на своята Хвърковата чета. Художник Петър Морозов (1909 г.)

The April Uprising of 1876. The military leader of the uprising, Georgi Benkovski at the head of his "Flying Brigade". A painting by P. Morozov (1909).

рия. Българската модерна армия се ражда от т.нар. Опълчение, командвано от руски офицери, което се обезсмъртява при боевете на връх Шипка, Централна Стара планина.

На 3 март 1878 г., национален празник на България, в селището Сан Стефано край Истанбул се подписва мирният договор, който осигурява независимостта на Румъния, Черна гора, Сърбия и предоставя на България автономен статут в нейните етно-културни граници, с други думи – от долното течение на Дунав до Егейско море и от Черно море до Македония включително. По терминологията на Васил Левски, узаконила традиционните географски названия на българските земи, свободата изгряла над Мизия, Тракия и Македония.

През юли 1878 г. Берлинският конгрес ревизира Санстефанския мирен до-

lower reaches of the Danube to the Aegean sea, and from the Black sea to Macedonia included. According to the terminology of Vassil Levsky, which established the traditional geographic names on Bulgarian land, freedom shone on Moesia, Thrace and Macedonia.

In July 1878 the Berlin Congress revised the San Stefano Peace Treaty and in the style of the so-called Great Powers divided the downcast Bulgarian people. An autonomous but subjugated to the Sultan Principality of Bulgaria was established to

Едно от средищата на борбата за освобождение – Копривщица. Родната къща на Тодор Каблешков, интелектуалецът, който обявява началото на Априлското въстание.

One of the centres of the fight for liberation – the town of Koprivshtitza. Todor Kableshkov's house, the intellectual who declared the beginning of the April Uprising.

Мавзолеят в гр. Плевен, в памет и за прослава на руските, румънските и финландските войски, взели участие в Руско-турската освободителна война (1877–1878 г.)

The Mausoleum in the town of Plevna, dedicated to the memory and glory of the Russian, Romanian and Finnish soldiers who took part in the Russian-Turkish Liberation War (1877–1878).

България според Санстефанския мирен договор от 1878 г. в своите естествени тогава етнодемографски и етнокултурни граници с областите Добруджа, Мизия (Северна България), Тракия (Южна България до Егейско море) и Македония.

Bulgaria under the provisions of the San Stefano Peace Treaty of 1878 in its then natural ethnic, demographic and cultural boundaries with its regions of Dobrudza, Moesia (North Bulgaria), Thrace (South Bulgaria to the Aegean Sea) and Macedonia.

говор и в стила на т.нар. Велики сили разпокъсва помръкналия български народ. На север от Стара планина (Мизия) се създава автономно, но васално на султана **Княжество България**, в което е включена и Софийска област. Южна България (Тракия) се превръща в **Източна Румелия** под политическата и военна власт на Високата порта, макар и с административна автономия. Македония и Одринска Тракия остават под турска власт, Румъния получава Северна Добруджа, а Сърбия – Поморавието.

Това изложение с характер на справка е предназначено сухо и сбито. В този случай преднамереността е израз на мъдростта на един древен народ, който приема жребия на своите изпитания с необременена съвест, понеже не твори зло. Такъв народ знае, че енергията на неговото поведение, немислимо без идеал, не може да бъде унищожена, въпреки че реалността попарва мечти.

Апостолът на Свободата бе проникновено съзрял и такава реалност. Толерантността на Българите, възпитана още в началото на историята ни, той видя в Другия, а не в Неприятеля. Тази изстрададена мъдрост внушава и част от украсата на неговия паметник в София. Във фриз, положен под релефа, осем волски глави и шестнадесет змии кодират по древнобългарския календар периоди от живота на Васил Левски и патоса на хуманното му дело. Надживелият го с три години Христо Ботев видя, преди да загине – а може ли Поетът да не загине в името на своя народ! – че единствената схватка, в която всеки печели, е духовното съперничество.

Всъщност неосъществените пориви преобразяват Света.

the north of the Balkans (Moesia), which also included the Sofia region. Southern Bulgaria (Thrace) became Eastern Rumelia, under the political and military rule of the Supreme Porte, though administratively autonomous. Macedonia and South-Eastern Thrace remained under Turkish dominance, Romania got Northern Dobrudza, and Serbia got the Morava region.

This description, bearing the form of concise information, is deliberately dry and short. In this case deliberation is an expression of the wisdom of an ancient people, who accepts the lot of its trial with pure conscience, since they never bred evil. Such people know that the energy of their behaviour, unthinkable without an ideal, cannot be destroyed, though reality may mar their dreams.

The Apostle of Freedom was farsighted enough to foresee such a situation too. The tolerance of Bulgarians, educated in the very beginning of their history, he found in the Other, and not in the Enemy. This experienced wisdom is also contained in part of the ornament on his monument in Sofia. In a frieze, under the relief, eight ox heads and sixteen snakes encode, by the ancient Bulgarian calendar, periods in the life of Vassil Levsky and the pathos of his humane deeds. Hristo Botev, who perished three years later, realized before his death – and is it possible for a Poet not to die in the name of his people! – that the only battle, in which everybody is a winner is spiritual rivalry.

As a matter of fact, unrealized dreams transform the World.

Паметникът на руския император Александър II (1855–1881 г.), наречен „Цар Освободител“, построен през 1908 г. в София

The monument to the Russian Emperor Alexander II (1855–1881) called “Liberator King”, Sofia (1908).

Тези възгледи се потвърждават след 3 март 1878 г. до днес, въпреки бурната политическа история на освободена България. Временното руско управление просъществува късо време след военния успех и политическия провал. **Александър I [Батенберг]** (1879–1886 г.) е щастливецът, който управлява народ, осъществил сам Съединението на двете разделени територии на България през 1885 г. срещу волята на всички т.нар. Велики сили в онзи момент. При **Стефан Стамболов** (1887–1894 г.), поет революционер и забележителен държаво-строител, наречен българският Бисмарк, България се сдобива с първия си международен авторитет на европейска страна, подсилен и от възстановената царска институция (1908 г.). **Фердинанд Кобург-Готски** (1887–1918 г.) и синът му **Борис III** (1918–1943 г.) са монарсите, с чиито имена са свързани спечелените сражения и изгубените войни през първата половина на XX в., смалили България в днешните ѝ граници, но също така и усилията да се модернизират всички отрасли на стопанството, да се подкрепят научното дирене, образованието и изкуствата, както и да се възродят уменията за дипломатическо партньорство.

Страданията от напразния героизъм

Сградата на Учредителното събрание във Велико Търново, което изработва и гласува първата конституция на освободена България (1879 г.)

The building of the Constitution Assembly in Veliko Tarnovo which prepared and passed the first constitution of the newly liberated Bulgaria (1879).

From March 3, 1878 till today these maxims proved to be true despite the tumultuous political history of liberated Bulgaria. The provisional Turkish government lasted for a short time after the military success and the political failure. The first prince of the Principality of Bulgaria **Alexander I [Batenberg]** (1879–1886) was the happy one to rule over a people, who made real the unification of the two divided territories in 1885, against the will of the so-called Great Powers. Under **Stefan Stambolov** (1887–1894), a revolutionary poet and great statesman, called the Bulgarian Bismark, Bulgaria for the first time acquired international prestige of an European country, strengthened also by the restored royal institution (1908). **Ferdinand Coburg Gotha** (1887–1918) and his son **Boris III** (1918–1943) are the monarchs, whose names are connected with won battles and lost wars in the first half of the 20th c., who brought Bulgaria down to its present territory, but also took pains to modernize the country in all branches of economy, to boost science, education and art, and revive diplomatic skill of partnership.

The suffering of pointless heroism on the battlefield is preceded and sharpened by the painful failure of all attempts to liberate Macedonia and add it back to the Kingdom of Bulgaria, and by the humiliations contained in the Neuilly Peace Treaty of 1919, signed by the Prime

Стефан Стамболов, министър-председател (1887–1894 г.) – строител на съвременна България

Stefan Stambolov, Prime Minister (1887–1894) – builder of modern Bulgaria.

по бойните полета са предшествани и задълбочени от болезнения разгром на всички опити да се освободи **Македония** и да се присъедини тя към Царство България, както и от униженията, които са вписани в мирния договор от парижкото предградие Ньойи през 1919 г., подписан от министър-председателя **Александър Стамболийски** (1919–1923 г.). Идеолог и водач на Българския земеделски народен съюз, блясъкът му на държавник проличава след войната, когато с реформи изправя икономиката и армията отново на крака.

Винаги на страната на губещите, България е въввлечена и в съветската сфера на господство и влияние при по-

Minister **Alexander Stamboliyski** (1919–1923). Ideologist and leader of the Bulgarian Agrarian Union, he shone as a statesman after the war, when he implemented reforms in economy and the army.

Always on the losing side, Bulgaria was also involved in the Soviet sphere of supremacy in the division of the world between USA, USSR and Great Britain after World War II. The Republic displaced the monarchy, but in a Stalinist variant.

In the 40s of the 20th c. all visible and invisible tendencies in the modern history of the Bulgarian people were tightly in-

България според Ньойския договор от 1919 година, подписан от Александър Стамболийски, министър-председател (1919–1923 г.), със страните-победители от Първата световна война.

Bulgaria according to the Neuilly Peace Treaty of 1919, signed by Alexander Stamboliyski, Prime Minister (1919–1923) with the states victorious in the First World War.

дълбата на света след Втората световна война между САЩ, СССР и Англия. Републиката измества монархията, но в сталинисткия си вариант.

През 40-те години на XX в. всички явни и подмолни тенденции в новата история на българския народ се преплитат. В предчувствения край на хитлеристка Германия, икономическият подем на страната през 30-те години започва бавно да стихва, а образите на избитите през 1923 г. държавници, интелектуалци и въстаници се връщат наново, за да разделят политици и народ по партии и идеологии. Независимо от дълбокото и вече въоръжено противопоставяне, предизвикано от нелегалната комунистическа партия и от организирани от нея партизани, разделените се обединяват веднъж, и то заради **толерантността към Другия**. Така се стига до безпрецедентното спасяване на българските Евреи от немските концентрационни лагери. 50 000 не напускат родината си с ешелоните на смъртта, но над 11 000 са измъкнати от териториите на „Санстефанска“ България, присъединени сега чрез оръжието на Вермахта.

Правителството на Отечествения фронт обединява демократични и леви сили, но се доминира от Комунистическата партия. То изпраща 280-хилядна българска армия срещу отстъпващите германски войски в периода 1944/1945 г. Новите жертви обаче бързо са забравени и плачът по тях се смесва с воплите за невинно осъдени на смърт и заточение от т.нар. Народен съд. През 1945 от Москва се завръща **Георги Димитров**, „победителят в процеса на века“ в Лайпциг, инсцениран от хитлеристите срещу комунистически лидери-чужденци, трима Българи, обвинени в подпалването на Райхстага. Той

terwoven. In the foreseeable disaster of fascist Germany the economic upheaval of the country in the 30s began to subside. The faces of all the statesmen, intellectuals and rebellions, killed in 1923 recur again and again to divide politicians and the people into parties and ideologies. In spite of the deep and already military opposition, provoked by the underground Communist Party and the guerilla movement organized by it, the divided are united on a single occasion and this is motivated by the tolerance towards the Other.

This leads to the unprecedented rescue of Bulgarian Jews from German concentration camps. 50 000 Jews did not leave the country with the echelons of death, but more than 11 000 were taken out from the territories on the map of San Stefano Bulgaria, this time annexed by means of the armies of the Wehrmacht.

The government of the Fatherland Front united the democratic and leftist forces, but was dominated by the Communist party. It sent more than 280 000 Bulgarian soldiers against the retreating German forces in the period 1944/1945. The new victims, however, were soon forgotten and the sorrow for them mixed with the lamentations for the innocent victims, who died or were sent in exile by the so-called People's Court. In 1945 from Moscow returned **Georgi Dimitrov**, “the victor in the Trial of the Century” in Leipzig, faked by the fascists against foreign communist leaders, three

---

Централната сграда на Софийския университет
„Св. Климент Охридски“

The central building of Sofia University
“St. Kliment Ohridski.”

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ • СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ •

Църквата „Св. София“ (IV–VI в.) в София, на южната страна на която е оформен Паметникът на Незнайния воин – гори вечният огън на славата и на древната висока култура

St. Sofia Church (4th – 6th c.). The Monument to the Unknown Soldier stands by its southern side with its everlasting fire of glory and ancient great culture.

Народният театър „Иван Вазов“ в София.

The National Theatre “Ivan Vazov” in Sofia.

Криптата на храм-паметник „Св. Александър Невски“ – най-представителната сбирка с образци на българската иконопис.

The Crypt of St. Alexander Nevski Cathedral in Sofia – the most representative collection with paragons of icon-painting in Bulgarian lands.

пръв разобличава фашизма, което му спечелва симпатиите на демократичния свят. Избран от Народното събрание за министър-председател (1946–1949 г.), същевременно и генерален секретар на Българската комунистическа партия, Георги Димитров неизбежно се подчинява на условията, диктувани от Сталин, за сателитната позиция на България спрямо Съветския съюз. Времето на неговия пряк приемник **Вълко Червенков** (1950–1956 г.) е обременено от т.нар. култ към личността, който е другото име на култа към диктатурата. Държава и партия, партия и държава окончателно се сливат през дългия период на тоталитарното управление на **Тодор Живков** (1956–1989 г.), което постига икономическа стабилизация през 70-те години, но поражда и предпоставките за упадък на изчерпалия се социализъм от комунистически тип. През последното десетилетие от своето управление Тодор Живков се опитва да потърси други решения за развитие на буксуващата политическа и икономическа система, но те си остават безрезултатни в хода на общия крах на света на изток от Берлинската стена. Дочаканото време на промяната е изстраданото начало на модерната българска демокрация.

Тя се характеризира като демократическа и с пълно основание. Нейните отлики в България се състоят в незабравената и в устната, и в литературната памет традиция на съжителството между различни култури-поведения. В политическия живот тази традиция е документирана от акцията в защита на Евреите, в обществения – от взаимоуважението на хора с различни етнически произход и религия, а в духовния – от възприемането и адаптацията на всяка културна ценност, независимо от

Bulgarians, accused of putting the Reichstag on fire. He was the first to unmask Fascism, and attracted the sympathy of the democratic world. Elected Prime Minister by the National Assembly (1946–1949), in the same time also Secretary General of the Bulgarian Communist Party, Georgi Dimitrov inevitably followed the instructions of Stalin for a satellite role of Bulgaria in relation to the Soviet Union. The time of his successor **Vulko Chervenkov** (1950–1956) was burdened with the personality cult, which was the other name of the dictatorship cult. State and Party, Party and State were irrevocably blended during the long period of the totalitarian rule of **Todor Zhivkov** (1956–1989), which brought economic stability in the 70s, but created the prerequisites for the decline of the socialism of communist type, which had spent itself. In the last decade of his rule Todor Zhivkov tried to find other solutions for the development of the stagnated economic and political system, but his effort bore no result in line with the general downfall of the world east of the Berlin Wall. The long-awaited time of change is the painful beginning of modern Bulgarian democracy.

It is characterized as democratic and there is good reason for that. Its characteristic in Bulgaria consists in the still preserved tradition, in oral and written memory, of the co-existence of different cultural behaviour. In political life this tradition is documented in the action for the defense of the Jews, in social life – in the mutual respect of people of different ethnic origin and religion, in spiritual life – in the adaptation of various cultural values, no matter of what origin. This way of

Национална художествена галерия в София.

The National Gallery of Art in Sofia.

Експозиция в Националния исторически музей в София.

The exposition of the National Museum of History in Sofia.

къде идва тя. Този начин на мислене, днес най-често определян като **интеркултурен**, е заложен в българското познание за света. За това познание светът не е непознаваем, той е интегративен. „**Съединението прави силата**“ – надписът над официалния вход на българския парламент – не е само ликуване от успеха на обединяването на разделения след Берлинския конгрес народ, той е и рано осмислена надежда за световно бъдеще.

След месец ноември 1989 г. България тръгва към това бъдеще като неразделна част от Европа и от глобалния свят.

В условията на реално функционираща парламентарна република тя избра по демократичен път своите лидери – президентите Желю Желев и Петър Стоянов, и министър-председателите Андрей Луканов, Димитър Попов, Филип Димитров, Любен Беров, Жан Виденов. От 1997 г. министър-председател на Република България е Иван Костов.

Лидерите на българската демокрация имат историческите и цивилизационни опори да посрещнат с достойнство и мъдрост предизвикателствата на бъдещето.

И когато **Гоце Делчев**, вдъхновителят на борбата за освобождение на Македония, загинал през далечната 1903 г., заявява, че схваща света само като **поле за културно състезание между народите**, той предвещава зората на третото хилядолетие.

Кой би се осмелил да каже, че България не е готова за обединената световна общност?

thinking, defined today as intercultural, is primeval to Bulgarian knowledge of the world. For this knowledge the world is cognizable, it is integrative. **“Union makes strength”** – the inscription above the main entrance of the Bulgarian Parliament – is not only a sign of jubilation for the unification of a people, divided after the Berlin Congress. It is primary awareness of the hope of a world future.

Bulgaria has been on the road to this future as an inseparable part of Europe and the global world since November 1989.

Being an actually functioning parliamentary republic Bulgaria has elected its leaders – presidents Zhelyo Zhelev and Peter Stoyanov, prime-ministers Andrei Lukanov, Dimiter Popov, Philip Dimitrov, Lyuben Berov, Jean Videnov. Since 1997 prime-minister of the Republic of Bulgaria is Ivan Kostov.

The leaders of Bulgarian democracy have the historic and civilizational mainstay to meet with dignity and wisdom the challenges of the future.

When **Gotze Delchev**, the ideologist of the struggle for liberation of Macedonia, who perished in the distant 1903, proclaimed that he conceived of the world only as a **field of cultural competition among nations**, he forecasted the dawn of the third millennium.

Who dare say that Bulgaria is not ready for the united world community?

Народното събрание. „Съединението прави силата“ – девизът на съвременна България, извлечен от горчивите уроци на Историята на Българите – световна парола за третото хилядолетие.

The National Assembly. “Unity Makes Power”, the motto of modern Bulgaria drawn from the bitter lessons of Bulgarian History, is a world slogan for the third millenium.

**ТАНГРА ТанНакРа ОБЩОБЪЛГАРСКА ФОНДАЦИЯ
и ЦЕНТЪР ЗА ИЗСЛЕДВАНИЯ НА БЪЛГАРИТЕ**

имат за цел да издирват, публикуват и разпространяват научни знания, хипотези, митове и легенди, свързани с историята на българската народност. Книгите от поредицата „Българска вечност“ търсят отговор на въпросите за произхода и богатото културно наследство на Българите в областта на философското осмисляне на света, държавното управление, военното дело, писмеността, езиковата култура, строителството, астрономията и математиката, за тяхното влияние и принос в световната култура. Нашият стремеж е да дадем човешко и историческо самочувствие на децата на българския род, защото Българите могат да имат много по-значимо присъствие в съвременния интергиращ се свят.

ДОСЕГА В ПОРЕДИЦАТА:

- 1 БЪЛГАРСКИТЕ ОГНИЩА НА ЦИВИЛИЗАЦИЯ НА КАРТАТА НА ЕВРАЗИЯ**, *ст.н.с. д-р Петър Добрев*
- 2 ДВЕ ИЗРЕЧЕНИЯ НА ИСУС ХРИСТОС**
Й. Вълчев (Съвместно издание с УИ „Св. Климент Охридски“)
- 3 СЛАВЯНИ ЛИ СА БЪЛГАРИТЕ**
ст. н. с. д-р Пламен С. Цветков
- 4 АЛМА – ЛЮБОВТА НА КАН ЮВИГИ**
ТЕЛЕРИГ, Елена Димитрова
- 5 ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЕ: ПОТРЕБНОСТ ОТ НОВ ПОДХОД. ПРЕОЦЕНКИ (I част)**, *ст.н.с. П. Добрев; доц. д-р Пл. С. Цветков; ст.н.с. д-р Б. Димитров и др., под редакцията на проф. дин А. Фол*
- 6 ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЕ: ПОТРЕБНОСТ ОТ НОВ ПОДХОД. ПРЕОЦЕНКИ (II част)**,
проф. д-р Георги Бакалов; проф. д-р Марко Семов; и др., под редакцията на проф. дин А. Фол
- 8 ГЛАДСТОН И БЪЛГАРИТЕ. ПОЛИТИКА НА ПРАВЕДНА СТРАСТ**, *проф. д-р А. Пантев и доц. д-р Р. Генов*
- 9 ЦАР СИМЕОН ВЕЛИКИ**, *Николай Станишев*
- 10 ЗА КИРИЛ И МЕТОДИЙ**, *д-р М.Маргаритов и Ангелика Маргаритоф-Хофер Едле фон Сулмтал*
- 11 ЗАГАДКИТЕ ОКОЛО ЕТНИЧЕСКИЯ ПРОИЗХОД НА СОЛУНСКИТЕ БРАТЯ СВЕТЦИТЕ КИРИЛ И МЕТОДИЙ**, *дин Гатя Симеонова*
- 12 ДОБРОДЕТЕЛИТЕ НА БЪЛГАРИНА**
проф. д-р Марко Семов
- 14 ОБУЧЕНИЕТО ПО ИСТОРИЯ В НОВИТЕ УСЛОВИЯ (Сборник)**, *проф. д-р Г. Бакалов, ст. н. с. д-р П. Добрев, ст. н. с. I ст., дин Георги Марков и др.*
- 15 БОЙНИ ИЗКУСТВА И ВОЕННО ДЕЛО НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ**, *д-р Дориян Александров*
- 16 КАЛЕНДАР И ХРОНОЛОГИЯ**, *Йордан Вълчев*
- 17 БЪЛГАРИТЕ**, *Авторски колектив под общата редакция на проф. дин. Ал. Фол*
- ВЕЧЕН КАЛЕНДАР НА БЪЛГАРИТЕ – 1997, 1998, 1999 и 2000 г.**
- СПИСАНИЕ „БЪЛГАРСКИ ВЕКОВЕ“**, бр. 1/1999

ПРЕДСТОИ ДА ИЗЛЯЗАТ:

- 7 ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЕ: ПОТРЕБНОСТ ОТ НОВ ПОДХОД. ПРЕОЦЕНКИ (III част)** – *авторски колектив*
- 13 БЪЛГАРИТЕ И ЕВРЕИТЕ** – *съвместно издание с организацията на евреите в България „Шалом“ – авторски колектив*
- **АРАБСКИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРИТЕ** – *Райна Заимова, научен редактор проф. д-р Г. Бакалов*
- **ЗЛАТНОТО СЕЧЕНИЕ НА БЪЛГАРСКАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ** – *ст.н.с. д-р Петър Добрев*
- **БОЙНОТО ИЗКУСТВО И ОРЪЖИЕТО НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ** – *проф. Геза Фехер (Унгария)*
- **АРХИТЕКТУРА И СТРОИТЕЛСТВО НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ** – *авторски колектив*
- **ДРЕВНАТА БЪЛГАРСКА ЦИВИЛИЗАЦИЯ** – *д-р Марин Димитров*
- **РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ОСНОВИТЕ И СЪЩНОСТТА НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОДЕН КАЛЕНДАР СПОРЕД НАРОДНИТЕ ПРАЗНИЦИ** – *Георги Велев*
- **ДРАМАТА НА НАШЕТО ЗАВРЪЩАНЕ В ЕВРОПА** – *проф. д-р Андрей Пантев*
- **ЗВЕЗДНИ МИГОВЕ В БЪЛГАРСКОТО МИНАЛО** – *Борис Чолпанов (Съвместно издание с АИ „Проф. Марин Дринов“)*
- **ДРУГАТА ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЕ** – *авторски колектив*
- **БЪЛГАРИТЕ И АРМЕНЦИТЕ ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ** – *авторски колектив*

ОЧАКВАЙТЕ:

новата поредица за малки и големи

„Българите през вековете“

- **Историята на Българите за деца**
Ангел Каралийчев
- **Тайните на най-древните български царства**
ст.н.с. Петър Добрев

БЪЛГАРИТЕ
Авторски колектив
ISBN 954-9717-14-3
Първо издание
Формат 8/60/90
Печатни коли 8,5

ТАНГРА ТанНакРа ОБЩОБЪЛГАРСКА ФОНДАЦИЯ
ЦЕНТЪР ЗА ИЗСЛЕДВАНИЯ НА БЪЛГАРИТЕ

ПК 1832, 1000 София, България
тел.: (359 2) 986 44 19
факс: (359 2) 986 69 45
e-mail: Tangra@bitex.com
Internet adress: <http://members.bitex.com/tangra>